

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Ondřej Krýsl

Československo/česko - kubánské vztahy od roku 1959

Czechoslovak/ Czech - Cuban relations from 1959

Praha 2013

Vedoucí práce: Mgr. Martin Štefek

Bibliografický záznam

KRÝSL, Ondřej. *Československo/česko - kubánské vztahy od roku 1959*. bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav politologie, 2013. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Martin Štefek.

Anotace

Bakalářská práce se zaměří na dynamiku vztahů mezi Československem (později Českou republikou) a Kubou, které navzdory značné geografické vzdálenosti a nevelkému hospodářskému významu zemí v celosvětovém měřítku, zaujímají od roku 1960 zásadní místo v jejich zahraničních politikách. Středem autorova zájmu bude zejména analýza úlohy Československa ve vztazích mezi Kubou a východním blokem a následně role České republiky ve vztazích Kuby a Evropské unie. Autor bude pracovat s českou a zahraniční sekundární literaturou. Vzhledem ke stavu bádání na dané téma bude u dílčích problematik provedeno interview s vybranými osobnostmi pro tyto problematiky relevantními.

Abstract

This bachelor thesis focuses on the dynamics of relations between Czechoslovakia (later the Czech Republic) and Cuba, which despite considerable geographical distance and not big economic importance of countries in global scale, occupy the central place in their foreign policies after 1960. The center of the author's particular interest will be the analysis of the role of Czechoslovakia in relations between Cuba and the Eastern bloc and consequently role of the Czech Republic in the relations of Cuba and the European Union. Author will work with Czech and foreign secondary literature. Given the state of research on the topic will be the sub-issues conducted interviews with selected personalities relevant for these issues.

Klíčová slova

Československo, Česká republika, Kuba, SSSR, Castro, vojenská pomoc, cukr, lidská práva

Keywords

Czechoslovakia, Czech Republic, Cuba, USSR, Castro, military aid, sugar, human rights

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 30. 7. 2013

Ondřej Krýsl

Poděkování

Za odbornou pomoc bych rád poděkoval vedoucímu této práce panu Mgr. Martinu Štefkovi, za všestrannou podporu potom své rodině a blízkým.

OBSAH

1. ÚVOD	7
1.1. SHRnutí PŘEDCHOZÍHO BádÁNÍ A METODY ZPRACOVÁNÍ	7
1.2. STRUKTURA PRÁCE	8
2. KLASIFIKACE ČESKOSLOVENSKÉHO A KUBÁNSKÉHO NEDEMOKRATICKÉHO REŽIMU	10
2.1. TYPOLOGIE NEDEMOKRATICKÝCH REŽIMŮ PODLE JUANA J. LINZE	10
2.2. VÝVOJ ČESKOSLOVENSKA A KUBY Z HLEDISKA TEORIE NEDEMOKRATICKÝCH REŽIMŮ	11
3. ČESKOSLOVENSKÁ/ČESKÁ PODPORA LIDSKÝCH PRÁV NA KUBĚ – TEORETICKÝ RÁMEC	15
3.1. VÝVOJ VNÍMÁNÍ POJMU LIDSKÁ PRÁVA	15
3.2. ČESKÉ POJETÍ PODPORY LIDSKÝCH PRÁV	16
4. PERIODIZACE ČESKOSLOVENSKO/ČESKO – KUBÁNSKÝCH VZTAHŮ PO ROCE 1959	17
4.1. 1959 – 1961	17
4.2. 1961 – 1968	17
4.3. 1968	18
4.4. 1969 – 1985	18
4.5. 1985 – 1989	19
4.6. PO ROCE 1989	20
5. ČESKOSLOVENSKO – LEDOBOREC SOCIALISTICKÉHO TÁBORA?..	21
6. VOJENSKÁ A BEZPEČNOSTNÍ VÝMĚNA A POMOC	25
7. AKCE MANUEL	29
8. HOSPODÁŘSKÉ VZTAHY	32
9. VĚDECKOTECHNICKÁ A ŠKOLSKÁ SPOLUPRÁCE	41
9.1. VĚDECKOTECHNICKÁ SPOLUPRÁCE	41
9.2. ŠKOLSKÁ SPOLUPRÁCE	43
10. KUBA A PRAŽSKÉ JARO	44
11. ČESKÁ REPUBLIKA – NEPŘÍTEL KUBY ČÍSLO DVĚ	46
12. ZÁVĚR	51
13. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	53

Seznam použitých zkratk

CIA - Central Intelligence Agency

ČLR – Čínská lidová republika

ČR – Česká republika

čs. - československý

ČSR – Československá republika

ČSSR – Československá socialistická republika

ČSTK – Československá tisková kancelář

EU – Evropská unie

G2 - Dirección de Inteligencia

ICDC – International Committee for Democracy in Cuba

KSČ – Komunistická strana Československa

LSSK – Lidová socialistická strana Kuby

M-26-7 – Movimiento 26 de Julio

MV ČSSR – Ministerstvo vnitra Československé socialistické republiky

NDR – Německá demokratická republika

ORI – Organizaciones Revolucionarias Integradas

OSN – Organizace spojených národů

PCC – Partido Comunista de Cuba

PSP – Partido Socialista Popular

PURSC – Partido Unido de la Revolución Socialista de Cuba

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

UNITA - União Nacional para la Independência Total de Angola

USA – United States of America

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

ZÚ – zastupitelský úřad

1. Úvod

Země, jež v současnosti patří k největším českým diplomatickým sokům, a můžeme říci, že Česká republika je jedním z jejích největších kritiků, měla o čtvrt století dříve s naší vlastní exkluzivní politické, hospodářské i kulturní vztahy. Toto období trvalo od roku 1960 do roku 1989 a zanechalo v historii obou států nerasmazatelné stopy. S Kubou nás spojovalo mnohé, mimo jiné i to, že se obě naše země staly několikrát nástrojem bipolárního soupeření studené války.

Záměrem práce je zodpovědět otázku: „Proč si právě tyto dvě země, jež geograficky nemnoho spojuje, jejich diplomacie věnují dlouhodobě vzájemně tolik pozornosti?“, zkoumat a analyzovat hlavní faktory reálně ovlivňující kvalitu těchto vztahů a na základě zjištěných skutečností potvrdit či vyvrátit hypotézu, že *kvalita vztahů mezi Československem (od roku 1993 Českou republikou) a Kubou je ve svém vývoji od roku 1959 dodnes značně rozkolísaná. Přes svou rozkolísanost, a tím pádem i střídavě „opačná znaménka“ vztahů, země zachovávají vysokou intenzitu pozornosti, kterou si vzájemně věnují.* Budu si také všimnout, jak se oba režimy v čase vyvíjely a jaký vliv to mělo na kvalitu vztahů mezi zeměmi.

Jak je z vymezení výzkumného záměru zřejmé, text nemůže pokrýt všechny aspekty a fenomény zkoumaného období a rozsah práce to ani nedovoluje. Chronologická a tematická linie však v určité potřebné míře bude zachována, neboť slouží jako nutné pozadí pro analýzu.

K této problematice budu volit kombinace politologických a historických přístupů, analyzovat primární prameny a relevantní sekundární literaturu. Po stránce teoreticko-metodologické práci uchopím cestou empiricko-analytického přístupu.

1. 1. Shrnutí předchozího bádání a metody zpracování

Zdrojem informací pro tuto práci je jak sekundární literatura, především knižní publikace, tak i některé zdroje primární, z nichž nejvýznamnějším je v tomto případě fond Kanceláře prezidenta republiky Gustáva Husáka. Ve svém bádání jsem se potýkal s nedostatkem relevantní odborné literatury k tématice v rámci české historiografie nezátížené ideologickými postuláty minulého režimu. Zde tedy hledejme důvody převažující novodobější sekundární literatury mezi prameny mého studia. Obecně se domnívám, že má česká historiografie vůči

tomuto tématu velký dluh. Významně ke studiu tematiky kubánských moderních dějin, včetně vztahů s Československem, přispěl svým dílem Prof. Vladimír Nálevka a v českém překladu také vyšla rozsáhlá biografie Fidela Castra od Roberta Quirka. Tato kniha se však, stejně jako do češtiny též přeložená *Kuba – Nové dějiny* významného britského historika Richarda Gotta, primárně nezaměřuje na vztah k Československu. Jedinou odbornou publikací, která věnuje pozornost vztahům mezi těmito zeměmi primárně, je kniha Hany Bortlové *Československo a Kuba v letech 1959 – 1962*. V zahraniční literatuře najdeme nepřeberné množství titulů zabývajících se moderními kubánskými dějinami, ani za našimi hranicemi jsem však nenašel knihu, která by se větší míře zajímala o vztahy Prahy a Havany.

Naopak v archivech, zejména v Národním archivu a v Archivu Ministerstva zahraničních věcí, se nachází velké množství často dosud neprobádaných materiálů. Jedním z důvodů takového stavu věcí je fakt, že ke zpřístupnění některých z nich došlo až relativně nedávno. Množství archivních materiálů je takové, že by si zasloužilo další bádání vyžadující opravdu značné množství času, protože velká část z nich je tvořena rozsáhlým účetnictvím kdysi čilých hospodářských styků. Z tohoto důvodu jsem zvolil především právě již zmiňovaný fond Kanceláře prezidenta republiky Gustáva Husáka s příslibem určité selekce informací, které byly prezidentu republiky a generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ poskytovány, jakožto informace nejvyšší důležitosti. Dalším důvodem pro tuto volbu je také fakt, že Hana Bortlová výborným způsobem zmapovala období šedesátých let. Funkční období Gustáva Husáka jako prezidenta a ještě spíše jako generálního tajemníka ÚV KSČ proto pokrývá ideálním způsobem období, ke kterému se v uspokojivém rozsahu žádná odborná literatura nevztahuje.

Chybějící relevantní literaturu se budu také snažit částečně kompenzovat osobními rozhovory s několika odborníky spojenými s touto problematikou

1.2. Struktura práce

Vzhledem k tomu, že těžiště této práce se nachází v analýze nejvýznamnějších oblastí, na jejichž poli se československo- a česko-kubánské vztahy odehrávaly, není, jak jsem již zmínil, mým záměrem rozdělit stejnoměrně svoji pozornost na všechny aspekty vztahů mezi zeměmi ani věnovat všem etapám společných vztahů stejné množství pozornosti. Ze stejných důvodů upřednostňuji přehlednost vzájemných souvislostí a událostí v těchto oblastech před přísnou chronologií práce, periodizací a chronologií nicméně budu věnovat pozornost i tak.

Účelem druhé a třetí kapitoly práce bude lepší pochopení kontextu a popis nástrojů analýzy, čtvrtou kapitolu již věnuji analýze a osvětlení časové – vývojové dimenze vztahů. Pátá až jedenáctá kapitola se věnuje samotným hlavním oblastem vztahů.

2. Klasifikace československého a kubánského nedemokratického režimu

2. 1. Typologie nedemokratických režimů podle Juana J. Linze

K lepšímu pochopení československo-kubánských a později i česko-kubánských vztahů je vhodné charakterizovat povahu obou režimů¹ z hlediska metodologie výzkumu nedemokratických režimů. Stěžejním přínosem na tomto poli byl vklad Juana José Linze, jehož již klasická typologie nedemokratických režimů nebyla dodnes překonána. Linz primárně stanovil distinkci mezi totalitními a autoritářskými režimy, avšak typologii ještě dále rozpracoval, neomezil se přitom jen na jednu publikaci a své myšlenky několikrát doplňoval. K předestřenému účelu budu vycházet z nejvýznamnější teoretické monografie *Totalitarian and Authoritarian Regimes*² a z knihy *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, kterou vydal roku 1996 spolu s dalším významným politologem Alfredem Stepanem.

Jak známo, Linz postavil rozdělení režimů na základě třech proměnných: 1. stupni politického pluralismu, 2. stupni politické participace a 3. stupni ideologizace. Leonardo Morlino pak rozdělení uspořádal do tabulky³:

- A. Diktatura
- B. Totalitní režimy
- C. Tradiční režimy
 - C. 1. Oligarchické demokracie:
 - C. 1. 1. kaudilismus
 - C. 1. 2. kasikismus
 - C. 2. Sultánské režimy
- D. Autoritářské režimy
 - D. 1. Byrokraticko-vojenské režimy
 - D. 2. Organický etatismus
 - D. 3. Postdemokratické mobilizační režimy

¹ V případě Československa rozumíme jen v období do roku 1989

² Rozšířená verze vydaná roku 2000 kapitoly stejného jména sborníku *Handbook of Political Science* (1975)

³ Srovnej. MORLINO, Leonardo. *Come cambiano i regimi politici: strumenti di analisi*. Milano: F. Angeli, 1980, 268 p. ISBN 88-204-1814-2. In: DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. 1994, s. 51.

- D. 4. Mobilizační režimy po získání nezávislosti
- D. 5. Rasové „demokracie“
- D. 6. Nedokonalý totalitarismus
- D. 7. Posttotalitní režimy

Poslední z uvedených podkategorií později v roce 1996 Linz vyčlenil z autoritářských režimů jako samostatnou kategorii.⁴ V této tabulce by tedy byla označena písmenem E.

Ovšem ani na pozadí tohoto členění není jednoduché zkoumané režimy zařadit, protože procházely oba po poměrně dlouhou dobu svého trvání určitým vývojem a také proto, že v některých etapách tohoto vývoje nepadají mezi odborníky shoda na klasifikaci. Oba režimy si prošly totalitní fází. Linz vychází z rysů totalitních režimů formulovaných Carlem J. Friedrichem a Zbigniewem Brzezinským⁵, když definuje tři podmínky, které by měl takový režim splňovat: „1. Existuje monistické, ale nikoli monolitické centrum moci, přičemž jakýkoli pluralismus existujících institucí či skupin odvozuje svou legitimitu z tohoto centra. (...) 2. Existuje exkluzivní, autonomní a více či méně intelektuálně podložená ideologie, s níž se vládnoucí skupina či vůdce, a strana sloužící vůdci, identifikují a která je užívána jako základ pro provádění politiky či pro manipulaci a legitimizaci. (...) Ideologie překračuje konkrétní program či hranice legitimní politické akce, aby interpretovala nějaký konečný smysl a cíl dějin a sociální realitu. 3. Občanská participace a aktivní mobilizace pro politické a sociální úkoly je povzbuzována, vyžadována a odměňována prostřednictvím jediné strany a jejich mnohých monopolních masových organizací. Pasivní poslušnost a apatie, ústup do role pouhého trpného předmětu, charakteristická pro autoritářské režimy, je vládci považována za nežádoucí a nechtěnou.“⁶

2. 2. Vývoj Československa a Kuby z hlediska teorie nedemokratických režimů

O totalitním režimu v Československu se nejčastěji hovoří v souvislosti s obdobím mezi lety 1948 a 1953 do smrti Josifa Vissarionoviče Stalina a Klementa Gottwalda, kdy byl

⁴ Srovnej. LINZ, Juan J a Alfred C STEPAN. *Problems of democratic transition and consolidation: southern Europe, South America, and post-communist Europe*. 1996, s. 42-51.

⁵ Srovnej. FRIEDRICH, Carl J. a Zbigniew BRZEZINSKI. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1965. IN: BALÍK, Stanislav. Totalitní a autoritativní režimy. In: HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 2003, s. 261.

⁶ Cit. Překlad z originálu: LINZ, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. 2000, s. 70.

režim nejrepresivnější. Stanislav Balík, Vít Hloušek, Jan Holzer a Jakub Šedo nicméně připomínají, že Linz přisuzuje totalitním režimům teror jako jejich esenciální složku a ten se v ČSR nerozvinul v takové míře jako v jiných klasických totalitách, s přijetím této podmínky označují tedy režim té doby podle typologie Gordona Skillinga⁷ jako *kvazi-totalitní*. Následující období do roku 1968 pak dále dělí. Mezi lety 1953-1958 docházelo k přechodu k formě posttotalitarismu a autoři míní, že se režim za této periody pohyboval mezi *kvazi-totalitní a konzultativně posttotalitní formou posttotalitního režimu*. Posttotalitní režimy jsou, dá se říci, jakousi formou vlády, kdy již vládcí nejsou schopni splňovat výše uvedené podmínky totality, existuje tedy omezený pluralismus institucí, které však stále odvozují svůj původ od režimu, dochází k poklesu ideologizace a mobilizace. Posttotalitní režimy na rozdíl od totalitních také zřídka disponují charizmatickým vůdcem.

Dekáda let 1958-1968 již tvoří část epochy, jež je předmětem zájmu této práce. Tuto fázi nazývají kvazi-pluralistickým posttotalitarismem. Existovala již určitá omezená interakce mezi vůdci a společenskými skupinami, uvnitř strany se objevují názorové rozdíly a soupeření frakcí. Rok 1968, kdy došlo ke značnému rozšíření svobody projevu a některé relevantní politické skupiny již byly částečně institucionalizovány, charakterizují jako *demokratizující se pluralistický posttotalitarismus*.⁸ Normalizace v pravém slova smyslu, tedy období let 1969-1972, kdy probíhaly čistky a kdy došlo ke konsolidaci staronového režimu, se nejvíce blíží *ranému posttotalitarismu*, jak ho definuje Juan Linz a Alfred Stepan. Zbylá léta do konce 80. let, kdy začala narůstat dynamika režimu, odpovídají *zamrzlému posttotalitarismu*.⁹

V případě Kuby je klasifikace režimu ještě o poznání složitější. Juan Linz si v upraveném vydání z roku 2000 jeho zmiňované práce stěžuje, že nebylo věnováno téměř žádné vědecké úsilí zařazení kubánského režimu z komparativního hlediska s výjimkou jeho posttotalitární fáze.¹⁰

Od vítězství Hnutí 26. července v lednu 1959 nabral vývoj v zemi značnou dynamiku. Na druhou stranu díky složité mezinárodně-politické situaci byl limitován opatrností Havany na reakci Spojených států a také byl do značné míry určován v reakci na jejich kroky. Zároveň i masivní emigrace z ostrova v dalších letech částečně také limitovala rozsah represí. Z 11 milionů obyvatel opustily posupně v mnoha vlnách vlast přibližně 2 miliony a útočiště našly

⁷ Srovnej. LINZ, Juan J. c. d. 2000, s. 174-175

⁸ Srovnej. BALÍK, Stanislav. *Politický systém českých zemí: 1848-1989*. 2003, s. 136-137.

⁹ Srovnej. LINZ, Juan J a Alfred C STEPAN. *Problems of democratic transition and consolidation: southern Europe, South America, and post-communist Europe*. 1996, s. 42-51.

¹⁰ Srovnej. LINZ, Juan J. c. d. 2000, s. 9-10

především v USA, Portoriku a Španělsku.¹¹ Navzdory tomu připomíná Linz značnou míru státního teroru a podobnost se sovětským modelem represí a vyhraňuje se proti zpochybňování totalitarismu na Kubě, protože jeho základní elementy zde byly přítomny. V charismatickém apelu Fidela Castra a jeho spojení s latinskoamerickou tradicí kaudilismu v tomto ohledu nespátřuje překážku.¹² Odborníci zabývající se touto problematikou, nejčastěji vědci kubánského původu působící na univerzitách v USA, se povětšinou shodnou na tom, že Kuba si prošla totalitním režimem. Méně už se shodují na tom, kdy toto období začalo a kdy skončilo. Carmelo Mesa-Lago hovoří v souvislosti se začátkem totalitní fáze kubánského režimu o roce 1961.¹³

Období tzv. radikálního experimentu mezi lety 1959 a 1970 charakterizuje především vysoká míra mobilizace, charismatická autorita Fidela Castra a postupná eliminace pluralismu. Za účelem rychlé industrializace země došlo k rozsáhlému znárodnování, dalekosáhlé hospodářské i společenské transformaci. Roku 1965 se Komunistická strana Kuby¹⁴ stala oficiálně jedinou legální stranou na ostrově, ačkoliv již krátce po vítězství revoluce se Kuba stala de facto systémem jedné strany. Většina etapy radikálního experimentu je dnes shledána totalitním obdobím.

Ke konci 60. let již bylo jasné, že Kuba není schopna dostát svých cílů. Procházela hlubokou hospodářskou krizí, která ji vrhla hlouběji do náruče Sovětskému svazu. Pro následující fázi jejího vývoje byla typická snaha o institucionalizaci po vzoru východoevropských spojenců a přehodnocení některých kroků v ekonomické oblasti směrem k omezené liberalizaci. Profesorka sociologie Marifeli Pérez-Stable zaměřující se po celou svou profesní kariéru na kubánskou problematiku je názoru, že v této době přešel režim v Havaně do podoby mobilizačního autoritářství a setrval tak do začátku 90. let.¹⁵ S tímto tvrzením mnozí jiní nesouhlasí, mezi nimi např. Eusebio Mujal-León. Přiznává sice Kubě té doby opakovaně tendence k přechodu do podoby raného posttotalitarismu, na druhé straně však přetrvávající slabost institucí v kontrastu s charismatickým vůdcovstvím Fidela Castra, nízká míra společenského a ekonomického pluralismu spolu s neexistujícím politickým

¹¹ Srovnej. COURTOIS, Stéphane FONTAINE, Pascal (ed). *The black book of communism: crimes, terror, repression*, 1999, s. 663

¹² Srovnej. LINZ, Juan J. c. d. 2000, s. 174-175

¹³ Carmelo Mesa-Lago, "¿Cambio de régimen o cambios en el régimen? Aspectos políticos y económicos." *Encuentro de la Cultura Cubana*, nos. 6/7, 1997, s. 7-23 In: WONG, Aimel Rios. *Rethinking the Cuban regime: Implications for transition paths and comparative cases*, 2010.

¹⁴ (Partido Comunista de Cuba)

¹⁵ Srovnej. PÉREZ-STABLE, Mariferi, *The Cuban Revolution: Origins, Course, and Legacy.*, 1999, s. 121-166.

pluralismem a stále relativně silná mobilizace obyvatelstva nedaly podle něj prostor k uskutečnění takového procesu. Přisuzuje tak Kubě totalitarismus až do začátku 90. let. Od této časové hranice považuje vládu na ostrově za *charismatický posttotalitarismus*¹⁶ Linz se shoduje s Pérez-Stable, že k přechodu z totalitarismu na posttotalitarismus došlo rozkladem, společenským podmaněním a částečnou a zdráhavou liberalizací, avšak jinak dává za pravdu Mujal-Leónovi, protože kubánský režim podle něj právě v sedmdesátých letech výborně splňoval podmínky totalitarismu a stejně tak nazývá pozdější posttotalitární fázi *charismatickým* či *kaudilovským posttotalitarismem*¹⁷.

Rozpad východního bloku a následně i Sovětského svazu samotného znamenal pro kubánské hospodářství katastrofu, ztratilo odbytíště i štědré donory. Castro byl nucen reagovat další ekonomickou liberalizací. Pluralismus v hospodářské sféře se tedy mírně rozrostl. Ačkoli ve sféře politické zůstával nulový, změny ovlivnily i společenskou oblast, kde došlo také k určitému nárůstu pluralismu. Ochota režimu mobilizovat i obyvatelstva reagovat na výzvy k mobilizaci poklesla. Tato etapa, trvající do předání moci Raúlovi Castrovi, v mnohém vykazuje znaky raného posttotalitarismu, Castrovo udržení si moci a vlivu jakožto charismatického vůdce však vede Mujal-Leóna ke zmíněné specifické kategorizaci. Odlišně zařazuje režim Juan José López, který upozorňuje na sociální a hospodářský úpadek, nespokojenost s režimem mezi mladou generací a známky ideologického rozpadu a zároveň nepolevující držení moci Fidelem Castrem. Kubu do roku 2006 hodnotí jako kombinaci zamrzlého posttotalitarismu a sultanismu.¹⁸

Klíčovým znakem poslední fáze vývoje, tedy období po roce 2006, je ztráta charismatického modelu vůdcovství s odchodem Fidela Castra. Rozhodovací proces je dnes pragmatičtější, instituce posílily, ideologizace i mobilizace dále slábnou. Největší změny ve smyslu uvolnění tradičně prodělává ekonomická sféra. Tato detotalitarizace vedla k větší konsolidaci posttotalitarismu v zemi, dnešní Kuba je tak často označována za příklad raného posttotalitarismu.¹⁹

¹⁶ Srovnej. MUJAL-LEÓN, Eusebio and BUSBY, Joshua W., "Much Ado About Something?: Regime Change in Cuba." In: HOROWITZ, Irving L. and SUCHLICKI, Jaime (ed), *Cuban Communism 1959-2003*, New Brunswick: NJ: Transaction Publishers, 2003. s. 491-512

¹⁷ Srovnej. LINZ, Juan J. c. d. 2000, s. 174-175

¹⁸ Srovnej. LÓPEZ, Juan J., *Democracy Delayed: The Case of Castro's Cuba*, 2002, s. 163-165.

¹⁹ Srovnej. WONG, Aimel Rios. c. d., 2010, s. 139-145.

3. Československá/česká podpora lidských práv na Kubě – teoretický rámec

3. 1. Vývoj vnímání pojmu lidská práva

Podpora lidských práv na Kubě v polistopadové éře společných vztahů je do značné míry určujícím prvkem jejich podoby. Je tedy žádoucí vymezit si pojem lidská práva a popsat rámec, v jakém se tato podpora odehrává.

Záměrem autora není podat vyčerpávající přehled historického vývoje pojmu, nýbrž spíše popsat jeho chápání v moderní době. Proto si dovoluji užít k popisu jeho vývoje jen výčet stěžejních dokumentů, které formovaly jeho obsah do dnešní doby. Takovými dokumenty byly Magna Charta Libertatum z roku 1215 a Habeas Corpus Act z roku 1679 vydané v Anglii, Deklarace práv člověka a občana vzešlá z velké francouzské revoluce formulující *přirozená, nezadatelná a posvátná práva člověka* a americká Listina práv z roku 1791.

V moderních dějinách formulovala lidská práva především Všeobecná deklarace lidských práv Organizace spojených národů z roku 1948, kde došlo k rozlišení několika typů lidských práv. Vnímání rozdílů mezi nimi je klíčové pro správné chápání uplatňování politiky podpory lidských práv Českou republikou. K tomu se užívá tzv. teorie generací lidských práv, která uplatňuje tří- až čtyřstupňové členění. Čtyřstupňové, které je v takto zkrácené podobě přehlednější než třístupňové, dělí generace podle historického vývoje následovně:

- I. generace – práva směřující k ochraně lidského života a důstojnosti
- II. generace – politická práva a svobody
- III. generace – ekonomická, sociální a kulturní práva
- IV. generace – práva nově se utvářející, jejichž povaha je smíšená²⁰

Pro účely této práce je hlavní distinkce mezi II. a III. generací. Do II. generace se řadí např. svoboda projevu, aktivní i pasivní volební právo, svoboda svědomí, myšlení a náboženského vyznání, shromažďování a sdružování, do III. pak právo na práci, spravedlivé pracovní podmínky, ochranu zdraví, kolektivní vyjednávání, sociální zabezpečení a právo na sociální a lékařskou pomoc. Jejich bází jsou také Mezinárodní pakt o občanských a

²⁰ Srovnej. ŠIŠKOVÁ, Naděžda. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. 2. 2008, s. 20-21.

politických právech (1966) a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966).

3. 2. České pojetí podpory lidských práv

Česká republika vnímá rozvíjení demokratického právního státu jako svou zahraničněpolitickou prioritu. Jako východiska přitom využívá své specifické zkušenosti s procesem společenské transformace a nenásilným odporem proti nedemokracii. V *Koncepci zahraniční politiky z roku 2011* nazývá podporu lidských práv transformační politikou. Jejím cílem je, aby bylo ve světě co nejvíce demokratických a stabilních režimů. Zaměřuje se přitom primárně na země jí kulturně, geograficky, historicky nebo jinak blízké. Dále deklaruje důležitost podpory občanské společnosti a obránců lidských práv, nezávislých médií a důležitost zajištění svobodného přístupu k informacím, posilování právního státu, řádné a demokratické veřejné správy.²¹ V *Koncepci zahraniční politiky na léta 2003 – 2006* si ČR předsevzala podílet se na politikách uplatňovaných vůči státům Asie, Afriky, Austrálie a Latinské Ameriky v rámci EU. Za důležitou součást politického dialogu přitom považuje otázku dodržování nezcizitelných lidských práv jako určitého měřítka důvěryhodnosti.²² Krom zmíněných dvou dokumentů byla dimenze české tzv. transformační politiky, jak ji nazývá, zakotvena např. také v *Koncepci české zahraniční politiky v oblasti lidských práv na období let 2000-2002*. Česká republika a bývalé polistopadové Československo tedy prosazují lidská práva ve smyslu I. a II. generace.

S přihlédnutím ke svým reálným možnostem tuto politiku²³ prosazovat se Česká republika zaměřila především na aktivní působení v tomto ohledu na poli OSN a dosáhla výsledků v Komisi pro lidská práva OSN.

²¹ Srovnej. *Koncepce zahraniční politiky České republiky*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí, 2011. Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/675937/koncepce_zahranicni_politiky_2011_cz.pdf

²² Srovnej. *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003 - 2006*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí, 2003

²³ ve smyslu policy

4. Periodizace československo/česko-kubánských vztahů po roce 1959

4.1. 1959 - 1961

4.2. 1961 - 1968

4.3. 1968

4.4. 1969 - 1985

4.5. 1985 - 1989

4.6. 1989 -

4. 1. 1959 – 1961

První léta po vítězství Castrových oddílů a převzetí moci jsou obdobím zvláštního významu Československa. V Havaně dochází k prudkému nárůstu zájmu o Československo a v Praze o Kubu. Počáteční iniciativa přichází zejména z kubánské strany. V naší vlasti panuje kvazi-pluralistický posttotalitární režim ve formě, která Castrovi poměrně imponuje. ČSR²⁴ hraje několik rolí. Je spojovacím článkem Kuby i zbylé Latinské Ameriky s východním blokem, zdrojem informací pro jednu i druhou stranu, to jest pro Havanu i Moskvu, a „pokusným králikem“ k otestování nálad v kubánské společnosti i trpělivosti a tolerance Washingtonu. Až do vyloďení odpůrců Castra v Playa Girón mají čs. orgány, ve srovnání s lety budoucími, určitý omezený prostor a autonomii v utváření vztahů s Kubou, všechny významnější kroky jsou přesto konzultovány se Sověty. Dějinný úsek ohraničuje právě tato událost, po které si může Castro i Kreml dovolit otevřeně přiznat vzájemné vazby. Režim se postupně radikalizuje a konsoliduje a Castro potvrzuje svoje postavení.

4. 2. 1961 – 1968

Kubánský režim nabyl podobu totality a po Američany podporovaném neúspěšném pokusu o jeho svržení dochází k ještě silnější mobilizaci obyvatelstva. Castro přijal ideály marxismu – leninismu a veřejně to deklaruje. Režimy jsou si v této době nejvíce podobné, a ačkoliv ČSSR přichází o možnost aktivně, významně a autenticky utvářet vztahy Kuby a východního bloku, jak tomu bylo v předešlém období, je to zlatá éra všemožných

²⁴ Od roku 1960 ČSSR

československo-kubánských projektů a aktivit v široké škále hospodářských odvětví, kultuře i bezpečnosti. Nic to ovšem neubírá na faktu, že Československo je již pouhým prostředníkem a jakákoli významnější vlastní a nekonzultovaná iniciativa je Kremlem hodnocena jako nežádoucí. K intenzivní interakci mezi zeměmi dochází i přes čs. podporu Moskvy v záležitosti vyřešení raketové krize, kterou nesla kubánská strana velice nelibě. Reakcí Castra na jednání Chruščova a Kennedyho byl prudký záchvat vzteku. Hovořil o novém „Mnichově“, o právním zničení Kuby. Absolutní ignorace kubánských pěti bodů pro urovnání byla pro něj hořkým soustem. Viditelné ochlazení vztahů Kuby se SSSR se také časově krylo se sovětsko-čínskou roztržkou a Kreml se obával sblížení Havany s Pekingem. Ke konci etapy se v ČSSR pozvolna prosazuje reformní proces. Dosavadní entuziasmus ze spolupráce je částečně střídán racionálnějším pohledem. Podoba režimu středoevropského spojence se všemi projevy s tím spojenými se vzdaluje kubánské verzi natolik, že nutně dochází k ochlazení vztahů a v některých ohledech i omezení společné spolupráce.

4. 3. 1968

Přestože Kubánci dlouhodobě zdůrazňují specifickou kubánskou cestu k socialismu a právo na vlastní ideové postoje vycházející z odlišné zkušenosti z boje s kapitalistickým režimem, patří po srpnových událostech k nejhlasitějším kritikům Pražského jara a rozhodně se staví za Moskvu. Castro by v té době na Kubě v žádném případě nepřipustil takové uvolnění poměrů, nicméně hlavní roli hrál tehdy spíše mocenský kalkul a vědomí ekonomické nevyhnutelnosti podpory Kremlu.

4. 4. 1969 – 1985

Po obsazení Československa a utužení režimu do podoby blízké ranému posttotalitarismu a omezení kubánských ambicí a začátku budování politických institucí po východoevropském vzoru, kdy byla většina zodpovědnosti za kubánskou politiku rozdělena mezi Raúla Castra, Osvalda Dorticóse a Carla Rafaela Rodrígueza, došlo k opětovnému upevnění vztahů. Všichni tři pravidelně navštěvovali Moskvu i Prahu. 26. 7. 1970 vystupuje Fidel Castro na Plaza de la Revolución s kritikou i sebekritikou v oblasti hospodářské i zahraničněpolitické. Při té příležitosti prohlásil, že pouta se sovětským svazem jsou nedotknutelná. A jestli se mohou upevňovat, budou se upevňovat.²⁵ Spolupráce čile pokračuje. Budování zmíněných institucí na Kubě vede také k byrokratizaci režimu. V roce

²⁵ Srovnej. Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 376, Kancelář Gustáva Husáka, „Vnitropolitický a hospodářský vývoj Kuby po návštěvě Fidela Castra v SSSR a evropských ZSS“, 27. 2. 1973, Praha

1972 se jako završení tří až čtyřletého období zlepšování vzájemných vztahů uskutečnila série státních návštěv kubánských vrcholných představitelů v evropských socialistických zemích. Po institucionální stránce jsou si režimy nejbliže v tomto období. Některé okolnosti jsou však mnohem významnějšími určujícími faktory, např. přítomnost sovětských tanků. Krom příprav monstrózní státní návštěvy kubánské reprezentace, a tím i zvýšeného zájmu o vnitropolitické i zahraničněpolitické priority Havany, a příprav na opětování státní návštěvy je ve srovnání s první polovinou šedesátých let zintenzivnění vztahů patrné jen opravdu v málokteré oblasti.

4. 5. 1985 – 1989

Vzájemné vztahy Havany s Moskvou, a tím do značné míry i Havany s Prahou, pokračovaly ve víceméně stabilní podobě až do roku 1985, nástupu Michaila S. Gorbačova a vyhlášení jeho perestrojky. Kuba náležela k tvrdému jádru odpůrců Gorbačovových reformních snah. „*Castro kritizoval reformní projekty, odmítal jakékoli změny politického systému a otevřeně nesouhlasil s „autodestruktivním přístupem“ k sovětské minulosti. Přestože na jedné straně vždy zdůrazňoval své osobní přátelské vztahy s M. S. Gorbačovem, na druhé straně soustavně oponoval jeho pokusům o liberalizaci totalitních režimů*“²⁶ S postupně se hroutícím sovětským blokem Castro čím dál více zdůrazňoval nezávislé postavení Kuby, jejíž vedení se rozhodně distancovalo od probíhajících změn ve východní Evropě, vyjádřilo jednohlasně nesouhlas s pádem socialistické soustavy v tomto regionu a obvinilo Gorbačova z přímé odpovědnosti.

Snažil se také Kubu připravit na omezení štědré podpory SSSR a jeho satelitů a později, když události ve střední a východní Evropě nabíraly spád, i na její možné úplné přerušování. Činil tak cestou hospodářských reforem, takže došlo k určitému rozšíření ekonomického pluralismu na ostrově, což byla předzvěst určitého budoucího uvolnění režimu.

Ve vzájemných vztazích Havany a Prahy se toto podepsalo naprosto zásadně. Z politických i ekonomických důvodů došlo k utlumení či zastavení spolupráce na všech jejích polích. Stejně tak dramaticky poklesnul i zájem o záležitosti partnerské země. Určitou vypovídací hodnotu má i to, že v archivním fondu Kanceláře prezidenta republiky bychom v tomto období již marně hledaly rozsáhlé zprávy čs. ZÚ V Havaně nebo Federálního ministerstva zahraničních věcí, jaké byly obvyklé v předešlé dekádě. Po roce 1985 už lze najít v drtivé většině dokonce jen formální a zdvořilostní korespondenci.

²⁶ NÁLEVKA, Vladimír. *Fidel Castro: caudillo 20. století*. 2009, s. 113

4. 6. Po roce 89

Sametová revoluce znamenala diametrální obrat ve společných vztazích. Sice ne hned bezprostředně po ní, ale horšily se postupně a o to jistěji. Československá a česká demokracie lpící na právním státu a lidských právech a k tomu její snahy je aktivně podporovat znamenala pro nyní posttotalitární režim stále pevně držený v Castrových rukou trn v oku. Na 60. zasedání Komise OSN pro lidská práva kubánský ministr zahraničí označil naši republiku za „*opovrženého patolízala Spojených států*“ a od té doby se tzv. čeká, „až zavládne mezi zeměmi lepší ovzduší“.²⁷

²⁷ KOPECKÝ, Pavel a Petr CHALUPA. Komu dají dějiny za pravdu?: Rozhovor s profesorem Petrem Chalupou o politice a společnosti Kuby a jihu Ameriky obecně. *Revue Politika* [online]. 2011, č. 5 [cit. 2013-06-20].

5. Československo – ledoborec socialistického tábora?

K navázání prvních diplomatických styků mezi Československem a Kubou došlo již v roce 1920. Stejně tak i hospodářské a kulturní kontakty rozvíjelo s Kubou jako jedna z prvních zemí střední a východní Evropy. Druhá světová válka a okupace ČSR znamenaly pochopitelně útlum, nicméně krátce po válce patřila interakce mezi zeměmi k nejvýraznějším v rámci Střední Ameriky, zvláště po obchodní stránce. Zvyšující se napětí z utvářejícího se bipolárního rozdělení se však postupně začalo promítat i v těchto vztazích. Čs. generální konzulát v Havaně byl roku 1947 uzavřen, ale diplomatické vztahy nebyly oficiálně ukončeny. Toto krátké úvodní otočení se za kořeny společných vztahů má i pro období zkoumané touto prací svoji relevanci.

„Ze všech zemí sovětského bloku to bylo nicméně Československo, které s latinskoamerickými státy udržovalo nejrozsáhlejší diplomatické, hospodářské, i kulturní styky. V roce 1956 měla ČSR zastupitelské úřady v Mexiku, Ekvádoru, Peru, Bolívii, Argentině, Uruguayi, Brazílii a Kolumbii a vedla jednání o zřízení ZÚ v Chile nebo Paraguayi. V té době měl Sovětský svaz zastupitelské úřady pouze v Mexiku, Uruguayi a Argentině; Polsko v Mexiku, Brazílii a Argentině; další země socialistického tábora většinou jen v Argentině.²⁸(...)Komunistické vedení si toto (v rámci sovětského bloku) výjimečné postavení uvědomovalo a na konci 50. let na něm postavilo novou koncepci vztahů mezi ČSR a Latinskou Amerikou.“²⁹ Ta spočívala v odpovědnosti, kterou mělo Československo pociťovat vůči zbylým zemím socialistické soustavy jako jejich zástupce v tomto regionu.

Po svržení režimu Fulgencia Batisty a nástupu Fidela Castra Ruize 1. ledna 1959 vztahy se severním sousedem prudce ochladly. Vzhledem k citlivé geografické poloze a složité minulosti zemí od španělsko-americké války musela zákonitě jakákoliv radikální vláda na Kubě vzbudit přinejmenším ostražitost. Zprvu vzhledem ke značným investicím a vlastnictví půdy amerických společností na ostrově budily znepokojení především plány na pozemkovou reformu. Přestože se Castro snažil ještě na jaře téhož roku ujistit na návštěvě USA zástupce ministerstva zahraničí, že je zapřisáhlým odpůrcem komunismu,³⁰ americká nedůvěra k revolucionáři přetrvávala. Nutno říci, že byla oprávněná, povstalci se již od roku

²⁸ Cit. „Přehled současného vývoje vztahů mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky a návrhy na další postup“, schůze kolegia z 18. 10. 1956, AMZV, f. Porady kolegia, s. 1 In: BORTLOVÁ, Hana. *Československo a Kuba v letech 1959-1962*. 2011, s. 26

²⁹ Cit. : BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 26

³⁰ Events of 1959: Cuban Revolution. 1959

1958 snažili prostřednictvím Lidové socialistické strany Kuby (LSSK)³¹ o zintenzivnění svých kontaktů na sovětský blok a vytvoření úzkých vztahů především se SSSR, ČLR a Československem za účelem získání nepřímé vojenské podpory partyzánskému hnutí koupí zbraní. Na Castrova ekonomická opatření reagovali Američané odvetou na stejném poli, čímž ještě urychlili přimknutí Kuby ke komunistickému sokovi. „*Washington evidentně podcenil globální rozměr moskevských ambicí a Kreml se okamžitě chopil nabídnuté příležitosti. V tomto ohledu je rok 1960 obdobím sovětského průniku do strategicky významného obranného perimetru spojených států na západní polokouli a počátkem riskantního pokusu o změnu tamního poměru sil.*“³²

Oficiální politické styky mezi Prahou a Havanou od zrušení čs. konzulátu v Havaně do roku 1959 de facto neexistovaly. Českoslovenští komunisté ovšem udržovali kontakty se zástupci ozbrojeného boje proti Batistovu režimu, především pak s členy LSSK, ještě před jeho pádem a vytvořením Castrovy vlády. Československo 50. let znalo osobně mnoho vysokých představitelů LSSK. Jmenovitě jej navštívili např. Lázaro Peña, Aníbal Escalante, Joaquín Ordoqui, Edith García Buchaca, Juan Marinello, Leonel Soto, Carlos Rafael Rodríguez či Blas Roca, kteří se po nástupu Castra stali významnými představiteli režimu.³³

V této době, kdy Sovětský svaz v rychlém sledu událostí až do května neobnovil diplomatické styky s Havanou přerušené po Batistově převratu, tak hrála československá ambasáda mimořádně důležitou diplomatickou roli. Přestože předal nový čs. velvyslanec v Havaně Vladimír Pavlíček pověřovací listiny až v červnu 1960, mimo jiné kvůli státní návštěvě prezidenta Osvalda Dorticose v Peru, působil na Kubě už od března toho roku doslova na stisk ruky Fidela Castra.³⁴ V té době se na něj obraceli Kubánci i s dotazy, které by příslušelo zodpovídat spíše sovětskému velvyslanci. „*Je třeba vědět, že Čechoslováci byli v té době na Kubě sami. Sověti přijeli až za půl roku po nás a Polácích.*“³⁵ A nejen to. Měla zde už tou dobou zastoupení rivalitní Jugoslávie. Havana by pravděpodobně byla bývala udělila agrément čs. velvyslanci ještě daleko dříve, ale snažila se postupovat opatrně, aby nevyprovokovala reakci Spojených států. Kubánci si byli velmi brzy vědomi, že místem vzniku československé zahraniční politiky není Černínský palác a většinou ani ÚV KSČ,

³¹ Lidová socialistická strana Kuby (Partido Socialista Popular)

³² Cit. NÁLEVKA, Vladimír. c. d. 2009, s. 54

³³ Srovnej. KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000, s. 101; BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 30-37

³⁴ Při schůzce Pavlíčka s Castrem v Havaně krátce po Pavlíčkově příjezdu dal takto neoficiálně Castro mandát zástupci Prahy k zastupování jejích zájmů, ačkoliv ještě nepředal pověřovací listiny prezidentovi.

³⁵ Cit. PAVLÍČEK, Vladimír a Jan JELÍNEK. *Přítelem Che Guevary*. 2007

nýbrž Kreml. Jednali proto o významných otázkách nejdříve s Rusy a až po jejich schválení se obraceli na Prahu, a tak i navázání diplomatických styků předcházelo jednání s Anastázem Ivanovičem Mikojanem.³⁶ První oficiální kontakty navázali Kubánci se Sověty v Káhiře. Návštěvu Guevary u sovětského velvyslance tehdy zprostředkoval pro změnu československý titulář Karpíšek.³⁷ Navázání diplomatických styků předcházela ale již mnohá setkání a dohody hospodářského či bezpečnostního obsahu. Již 10. března 1959 zástupce LSSK Severo Aquirre při setkání s členem ÚV KSČ a poslancem Jiří Hendrychem v Praze „(p)odmínky k čs. ekonomickému pronikání na Kubu označil za ‚obzvláště příznivé‘ vzhledem k tomu, že diplomatické styky mezi oběma zeměmi nebyly na rozdíl od SSSR přerušeny a obchodní spojení s kubánskými firmami trvalo i po dobu Batistovy diktatury. ‚ČSR může působit v této oblasti jako ledoborec socialistického tábora‘.“³⁸ ČSR opravdu měla ambici následovat vidinu takového místa mezi zeměmi socialistické soustavy. Projevilo se to zvýšeným důrazem na vztahy i s ostatními státy Latinské Ameriky.

Předpokládala také, že se bude původně kubánská revoluce šířit i do dalších zemí západní polokoule a ČSR pak bude postupovat stejně v případě Kuby. Později v 60. letech došlo k částečnému vystřízlivění a ÚV KSČ si začal uvědomovat, že je to nad možnosti čs. hospodářství. Kubánskou stranu však vize šířící se revoluce, pro kterou se později v kubánském pojetí ustálilo spojení „vývoz revoluce“, neopouštěla až do konce 80. let. S touto podobou šíření komunismu ale nesouhlasila Moskva, a tím pádem ji nesdílela ani Praha.³⁹ Vhodnější metaforou role Československa v Latinské Americe, zejména na konci let 50. a po léta 60., ale v menší míře až do roku 1989, než ledoborec socialistického tábora by tedy byl prostředník, vykonavatel či prodloužená ruka SSSR. Do této role ovšem nebylo pasováno jednostranně z Kremlu, také Havana měla mnoho důvodů, aby ji tento pořádek vyhovoval. „(V)zhledem k antipatiím většiny kubánské společnosti vůči komunismu a Sovětskému svazu ovšem (kubánské vedení) postupovalo opatrně. Jako lakmusový papírek politické nálady v kubánské společnosti posloužil vybraný sovětský satelit –

³⁶ „Zpráva náměstka ředitele ČTK s. Fišera o jeho jednáních a pobytu na Kubě“ ze dne 27. 1. 1960, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344 KUBA, čj. 0013/60, s. 3-4 In: BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 44

³⁷ „Styky ČSR – Kuba“ z Káhiry ze dne 23. 6. 1959, AMZV, f. TO-T Kuba 1955-1959 In: BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 41

³⁸ „Záznam o rozhovoru s. Hendrycha se s. Severo Aquirre, členem PB ÚV LSSK“ ze dne 10. 3. 1959. NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344, s. 2 a n. In: BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 38

³⁹ viz kapitola Akce Manuel

Československo.⁴⁰ Také struktura čs. hospodářství Kubáncům vyhovovala, Československo jednoznačně předčilo všechny zbylé socialistické země ve strojírenské výrobě.

Američané stáhli v říjnu 1960 svého velvyslance z Havany a v lednu 1961 přerušili diplomatické styky. Kubánská vláda se tedy téhož roku obrátila na ČSSR, aby hájila její zájmy v USA. Od karibské krize v roce 1962 zprostředkovávala reprezentaci kubánských zájmů v USA skrze zvláštní kubánskou sekci otevřenou na své ambasádě ve Washingtonu, náklady s tím spojené hradila z politických důvodů sama.⁴¹

V první etapě vzájemných vztahů, tzn. do vylodění na Playa Girón, v dubnu 1961 skýtala spolupráce ještě určitý prostor pro vlastní iniciativu čs. strany, později už Sověti vyžadovali konzultovat jakoukoli významnější aktivitu.⁴²

⁴⁰Cit. BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 18

⁴¹Srovnej. PAVLÍK, P. *Kubánská republika v "el período especial 1990-2000"*. 2003, s. 31-33

⁴² Informace poskytla Marie Štěrbová, bývalá předsedkyně Zemědělské komise při ÚV Čs. svazu žen. Tachov, 7.7.2013.

6. Vojenská a bezpečnostní výměna a pomoc

Tuto specifickou sféru částečně hospodářských vztahů mezi zeměmi jsem vyčlenil primárně jako spolupráci v otázkách národní bezpečnosti. Jak jsem již naznačil v předešlé kapitole, Československo bylo nejprůmyslovější ze zemí socialistické soustavy. Krom toho však také disponovalo dlouhou tradicí zbrojní výroby se značným know-how.

Prostřednictvím tajemníka ústředního výboru Lidové socialistické strany Kuby E. Vegy Peréze požádala LSSK v červenci 1958 Prahu s vědomím Moskvy o možnost dodávky zbraní povstaleckému hnutí vedenému Fidelem Castrem. Následujícího roku se kubánská armáda začala v zemích socialistické soustavy zajímat o organizaci armády a protišpionážní služby. Na přelomu let 1959 a 1960 jednal s bratry Castrovy a Che Guevarou o obchodních a vojenských dodávkách zmocněnec československého ministerstva zahraničního obchodu Knytl. *„Kubánští představitelé projeví mimo jiné zájem o dodávku 93 vojenských (i cvičných) letadel, o výcvik 30 letců do roku 1961 a během dvou let dalších 100 pilotů proudových letadel, Čs. ministerstvo národní obrany rovněž nabídlo dodávku tzv. kořistných zbraní, které by sloužily k podpoře přátel Kuby mimo kubánské území.“*⁴³ Československá strana Kubáncům vyhověla. Výstupy z tohoto jednání byly např.: souhlas s kubánskou nabídkou na dodávku strojního zařízení pro smíšenou civilní a vojenskou výrobu a dodání speciální vojenské techniky z ČSR (včetně letadel či výcviku pilotů).

V počáteční fázi nákupu „speciálního materiálu“, jak byly zbraně označovány, ze zemí východního bloku probíhal obchod kvůli opatrnosti skrze prostředníky, jimiž byly nesocialistické země či obchodní společnosti z nich pocházející. Do vylodění proticastrovských sil také i sovětské zbraně směřující na Kubu proudily přes Československo. Později už nemusela kubánská vláda skrývat svůj vřelý vztah se sovětským blokem a zbraně putovaly zvláště z každé země.⁴⁴

Po explozi lodě se zásilkou belgických zbraní v havanském přístavu, za kterou lze s velkou pravděpodobností vidět CIA, rozhodlo kubánské vedení o nákupu zbraní a vojenské techniky v celkové hodnotě 39,5 mil britských liber. Do Prahy přiletěl v této věci Raúl Castro a získal od ČSSR záruky na až neuvěřitelně výhodné podmínky tohoto obchodu menší než třetinové ceny materiálu. *„Do konce roku 1960 bylo ze zásob ministerstva národní obrany odesláno na Kubu 1441 železničních vagonů s neuvěřitelným množstvím vojenské výzbroje a*

⁴³ Cit. SÚA, fond 100/3, sv. 107, a. j. 346, s. 1. IN: KAPLAN, Karel. c. d. 2000, s. 102

⁴⁴ Srovnej. BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 97

výstroje, např. 100 000 samonabíjecích pušek vz. 52, 100 000 samopalů vz. 23/25, 6000 lehkých kulometů atd.“⁴⁵

Americkou reakcí na kontrakt a pozemkovou reformu na Kubě byl přerod nedůvěry v režim povstalců v otevřené nepřátelství a usnesení Sněmovny reprezentantů o zastavení všech forem pomoci Kubě. Platební potíže Kuby, ke kterým se ještě později vrátím, byly spojeny právě ponejvíce s problémy úhrady vojenské techniky. Kuba žádala ČSSR, SSSR i ČLR o převedení dluhu na dlouhodobý úvěr, který by bylo možno splácet až od roku 1967. Peking, Moskva a po jejím vzoru i Praha vyhověly. Stejně poslední dva zmínění rozhodli roku 1962 o prominutí plateb za dodávky poskytnuté do 1. 6. 1962.⁴⁶ „V roce 1963 celkový objem dodávek z Československa, včetně zprostředkovaných ze SSSR, dosáhl částky 1352,62 mil. Kčs (z toho československých 999 mil. Kčs), po slevě podle rozhodnutí vedení KSČ z 29. 5. 1962 a prominutí plateb Kuby SSSR činil zůstatek k úhradě dle sjednaných dohod 316 mil. Kčs. (...) Československý dar vojenského materiálu Kubě činil roku 1963 asi půl miliardy Kčs.“⁴⁷ Přesto si Kuba podala požadavek na prominutí veškeré platby za vojenskou techniku, který zamítlo československé ministerstvo financí. Objem vojenského materiálu zasílaného na Kubu kulminoval ještě v první polovině šedesátých let, v druhé pomalu klesal.

Nedá se však říci, že by byl obchod s Kubou, jehož předmětem byla zbrojní technika, vždy pro Československo jednoznačně nevýhodný. Často byly dodávané zbraně zastaralé, kubánská strana s tím ale byla obeznámena a neměla námitek. Naopak hodnotila kvalitu zbraní velice vysoko a pochvalovala si i sníženou cenu, za kterou Praha techniku vzhledem k této skutečnosti prodávala. Zároveň to byl pro čs. ministerstvo zahraničního obchodu velice vítaný přísun deviz.

Čechoslováci však neposílali na ostrov jen zbrojní materiál, spolupráce probíhala i formou instruktáže kubánských státních příslušníků čs. vojenskými specialisty na území obou zemí a na úrovni spolupráce tajných služeb. V ČSSR prodělalo v letech 1960-61 výcvik 177 Kubánců, na Kubě pak 730 absolventů dělostřeleckého výcviku.⁴⁸ V roce 1960 byla zřízena rezidentura čs. rozvědky v Havaně, která se stala jejím sídelním městem pro aktivity na

⁴⁵ Cit. NÁLEVKA, Vladimír. c. d. 2009, s. 55

⁴⁶ V případě ČSSR toto rozhodnutí zahrnovalo 39,6 mil. Kčs. In: KAPLAN, Karel. c. d. 2000, s. 103

⁴⁷ KAPLAN, Karel. c. d. 2000, s. 103-104

⁴⁸ „Souhrnná zpráva o poskytování technické pomoci hospodářsky méně vyspělým zemím ze dne 24. 1. 1962“, VÚA, f. MNO – GŠ/SMP, kr. 287, sign. 31, inv. č. 907. Srov. též „Další rozvoj československo-kubánských vztahů ve speciální oblasti.“ Usnesení politbyra ze dne 25. 10. 1960, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954-1962, sv. 280, aj. 363, b. 6. Příloha III, s. 6 In: BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 105

americkém kontinentě, s výjimkou rezidentury v USA. Spolupráce I. správy ministerstva vnitra a kubánské G-2 se neomezovala jen na výměnu informací, přičemž zprávy byly předávány v drtivé převaze z čs. strany straně kubánské a vzácně opačně, ale také zahrnovala technickou spolupráci spočívající ve vybavení kubánské rozvědky čs. špionážní technikou a školení kubánských agentů. „V Praze byli školeni příslušníci speciálních složek kubánské rozvědky a z československého území do Západní Evropy vysazováni kubánští nelegální agenti. (...) Spolupráce mezi rozvědkami Kuby a ČSSR byla živá. S výjimkou akce MÝDLO (dodávky zbraní a výbušnin amerického původu z Kuby československé rozvědce pro její sabotážní akce) a vzájemného předávání zpráv ovšem tíha této spolupráce ležela především na čs. straně.“⁴⁹ Spolupráce měla také někdy podobu zakoupení letenky představiteli LSSK⁵⁰ či Hnutí 26. července,⁵¹ později Sjednocených revolučních organizací,⁵² mezi lety 1962-1965 Jednotné strany socialistické revoluce Kuby⁵³ a nakonec Komunistické strany Kuby,⁵⁴ což je vše hlavní politická strana Kuby chronologicky po sobě ve svém vývoji,⁵⁵ či agentovi G-2, jednoduše někomu s důležitým utajovaným pověřením, do Prahy, případně i z Prahy do jiné destinace, a v některých případech také zfalšování cestovních dokladů. Na tomto principu byla také založena spolupráce s krycím jménem akce Manuel.⁵⁶

V období po obsazení ČSSR vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968 byla československo-kubánská obchodní výměna vojenského materiálu založena především na vývozu náhradních dílů na Kubu.

V březnu 1983 byl nucen Jurij Andropov vysvětlit Raúlu Castrovi, že vzhledem ke geografickému aspektu, hospodářské stránce a současné technologické úrovni hlavních mocenských protivníků, již vojenská záruka ochrany ostrova Sovětským svazem de facto pozbývá účinku. Přestože si byl Castro v druhé polovině 80. let již vědom nutnosti úsporných opatření vzhledem k událostem v Kremlu, dosáhl v roce 1988 kubánský kontingent vyslaný na podporu angolského spojence v boji proti vojskům Jihoafrické republiky a partyzánským skupinám UNITA více než 55 000 mužů.

⁴⁹ Cit. TOMEK, Prokop. Akce Manuel. In: *Securitas imperii: věnováno památce Marty Fabšičové*. 2002, s. 327.

⁵⁰ Partido Socialista Popular (PSP)

⁵¹ Movimiento 26 de Julio (M-26-7)

⁵² Organizaciones Revolucionarias Integradas (ORI)

⁵³ Partido Unido de la Revolución Socialista de Cuba (PURSC)

⁵⁴ Partido Comunista de Cuba (PCC)

⁵⁵ S výjimkou 2 prvně jmenovaných, které daly spolu s Revolučním ředitelstvím 13. března (Directorio Revolucionario 13 de marzo) vzniknout sloučením Sjednoceným revolučním organizacím.

⁵⁶ více viz podkapitola Akce Manuel

„Další a definitivní ránu Kuba utřžila 12. Zář 1991, několik málo týdnů po puči, když se Gorbačov dostal pod tlak Spojených států a oznámil, že 7000 sovětských vojáků umístěných na Kubě bude staženo. Jak je obvyklé pro jednání mezi supervelmocemi, s Kubánci to nikdo nekonzultoval.“⁵⁷ K dramatické reorganizaci armády dochází až v 90. letech. „V lednu 1992 řekl Castro na akademické konferenci v Havaně: „Časy se změnily a my se změnili. Vojenská účast mimo naše hranice je věcí minulosti. Tím nejdůležitějším úkolem je hledět, aby kubánská revoluce přežila. V zahraničí se snažíme žít v souladu s normami mezinárodního chování.“⁵⁸ Podle odhadů amerických armádních představitelů byla kubánská armáda k roku 1998 v poměru ke stavu v předešlé dekádě zredukována na polovinu a množství vojenského zařízení nebylo akceschopné.

⁵⁷ Cit. GOTT, Richard. *Kuba: nové dějiny*. 2005, s. 355

⁵⁸ Překlad z anglického originálu: „In January 1992, Castro told an academic conference in Havana, „Times have changed, we have changed. Military aid outside our border is a thing of past. The most important task is to see that the Cuban Revolution survives. Abroad we intend to live by accepted norms of international behavior.“ in: Fidel Castro, quoted by Anthony Lukas, *Fidel Castro's Theater of Now*, New York Times, January 20, 1992, s. A15 in: MESA-LAGO, Carmelo. *Cuba after the Cold War*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, c1993, ix, s. 263 ISBN 08-229-5503-2.

7. Akce Manuel

Kubánský režim, na rozdíl od režimů východoevropských sovětských satelitů, nebyl jen všestranně oddaným sovětským vazalem, a vyjadřoval tím pádem někdy i nesouhlas se sovětskou politickou linií. K hlavním bodům ideologického nesouladu mezi Havanou a Moskvou patřilo odlišné pojetí zahraniční politiky ke kapitalistickým zemím. Sovětské stálo na *konceptu mírového soužití rozdílných politických systémů* vycházející z myšlenek Vladimira Iljiče Lenina a stěžejní úlohu v boji s kapitalismem přisuzovalo komunistickým stranám prosazujícím ideály komunismu pokojnou parlamentní cestou. Naproti tomu čínské a kubánské pojetí boje proti imperialismu upřednostňovalo agresivnější strategie. Filozofie této koncepce vycházela z partyzánských zkušeností kubánských revolucionářů a byla postavena na bezpodmínečné nutnosti ozbrojeného boje namísto druhořadé politické strany známé z rozvinutých zemí. Přičemž základnou pro ozbrojený zápas se měl stát venkov. Takto vyjádřené myšlenky pocházející z velké části z rozhovorů s F. Castrem a Ernestem Che Guevarou shrnul ve své knize *Revoluce v revoluci?* Francouz Régise Debray.⁵⁹

Názorová blízkost v této věci přidělávala Kremlu vrásky, samu o sobě považoval strategii za hazardní a nebezpečnou, natož pak v kontextu mocenského napětí mezi Pekingem a Moskvou. Obavy této povahy se pak nejednou projevovaly ve vztazích mezi SSSR a satelity na jedné straně a Kubou na straně druhé, tím pádem značně ovlivňovaly i politiku ČSSR. Názorově si Kuba byla blíž s Čínou a po kubánské raketové krizi Sovětskému svazu jen tak neodpustila, že ji v jednání s Američany ignoroval, v jejích silách ovšem nebylo hospodářsky podporovat Kubu tak štědře, jako to činil SSSR se svými spojenci. Roku 1964 vyhlásilo kubánské vedení přísnou neutralitu v sovětsko-čínském sporu.

V lednu 1966 proběhla v Havaně Konference tří kontinentů, kde byl potvrzen závazný model partyzánské války boje proti imperialismu ve třetím světě. S eskalací událostí ve Vietnamu a kubánskou kritikou na účet Kremlu se pojil Guevarův článek v časopise *Tricontinental* z dubna 1967 *Dva, tři i více Vietnamů*, který přicházel s myšlenkou udolání USA v regionálních konfliktech gerilového typu „pomalu ale jistě“.⁶⁰ Socialistický tábor měl ve Vietnamu bojovat až do posledního vojáka. Havana kritizovala Českoslováky za

⁵⁹ Srovnej. DEBRAY, Régis. *Revoluce v revoluci?: Ozbrojený politický boj v Latinské Americe*. Praha: Svoboda, 1970, 139 s.

⁶⁰ NÁLEVKA, Vladimír. c. d. 2009, s. 84-85

nedostatečné pochopení tohoto jejího osobitého pojetí revoluce a nedocení jejího významu, o čemž podle ní svědčil i nedostatečný ohlas Che Guevarovy smrti v československém tisku.⁶¹

Největší obavy SSSR z kubánské strategie budil bod „vývozu revoluce“. Kubánci se rozhodli přejít od teorie k praxi a spustili projekt s názvem *Doble juego*.⁶² V Havaně bylo vytvořeno ústředí koordinující revoluční hnutí v celé Latinské Americe. V té době bylo přímé letecké spojení linky ČSA Praha-Havana, fungující od února 1962 jako první letecké spojení střední Evropy s Karibikem,⁶³ jedním z mála způsobů, jak se dostat nepozorovaně z Kuby či na ni. „Dne 17. 12. 1962 požádal zástupce náčelníka kubánské rozvědky Carlos Chain Soler (krycí jméno JUSTO) rezidenta I. správy MV ČSSR (československá rozvědka) v Havaně kpt. Zdeňka Vrátu (krycí jméno VELEBIL) o spolupráci při zajištění návratu skupiny sedmi funkcionářů komunistické strany Venezuely z Kuby do vlasti.“⁶⁴ Takto začala akce Manuel, jež byla součástí zmíněného projektu Doble juego.

Kuba na svém území cvičila Jihoameričany k partyzánskému boji kdekoli na kontinentě. Počet těchto bojovníků šel do tisíců. Část z nich putovala přes Prahu. Dá se tedy s určitou nadsázkou říci, že Havana realizovala svůj „vývoz revoluce“ vyvážením přes ČSSR. Akce spočívala v pomoci čs. rozvědky, která zajistila ubytování v Praze sloužící jako přestupní stanice, a falzifikací dokladů smazala stopy po pobytu na Kubě. Zpočátku se předpokládalo, že přes Prahu projde jen několik málo skupinek osob a celá akce brzy skončí. Do května 1966 však byla zajištěna cesta 639 partyzánům. Nejvíce dokladů bylo vystaveno do Venezuely.⁶⁵ Čechoslováci však neoficiálně věděli, že přes jejich území putuje těchto osob ještě několikanásobně více.⁶⁶ Takto se měl v roce 1965 do ČSSR nepozorovaně dostat i Ernesto Che Guevara a nějakou dobu pobývat inkognito v Praze. Do roku 1970, kdy akce skončila, se oficiální číslo vyšplhalo na 1123. Od roku 1967 navíc došlo k rozšíření kubánských zájmů o rozdmýchávání revolučních ohnisek ve světě i na Blízký východ a v rámci akce Manuel byla zahájena akce Ramadan, která se nejvíce zaměřila na podporu ozbrojeného boje v etiopské Eritrei.

Praktickou podobu průběhu akce popsal ve svém článku Prokop Tomek: „(K)aždá skupina musí mít svého vedoucího, který po přiletu do Prahy zavolá (pokud nebude sám

⁶¹ KAPLAN, Karel. c. d. 2000, s. 110

⁶² (Dvojitá hra)

⁶³ BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 86

⁶⁴ Cit. Archiv I. S-FMV, sv. r. č. 80723/011 In: TOMEK, Prokop. c. d. 2002, s. 325

⁶⁵ KAPLAN, Karel. c. d. 2000, s. 105

⁶⁶ SÚA, archiv ÚV KSČ, fond 05/11, složka „MV akce MANUEL“ 1967 In: TOMEK, Prokop. c. d. 2002, s. 332

kontaktován na letišti) na určené telefonní číslo, představí se jménem uvedeným ve svém falešném kubánském pase a bude žádat Gonzalese. Vyřídí pozdrav od Manuela („Saludos de Manuel“), na což bude osoba na druhém konci reagovat dotazem na Augusta („Que hace Augusto“). Poté si volající domluví schůzku. Do odbavování nebude zasvěcována ambasáda Kubu v Praze ani jiné instituce. Vedoucí skupiny odevzdá na schůzce kubánské pasy, které pak budou vráceny do Havany. Všechny skupiny bude před jejich přiletem hlásit centrále rezident v Havaně.“⁶⁷

Nabízí se otázka, proč ČSSR s tichým souhlasem SSSR s Kubánci na akci spolupracovala, přestože s vývozem revoluce nesouhlasila. Čechoslováci i Sověti si byli v podstatě vědomi, že Havana bude revoluci vyvážet s nimi, nebo bez nich. Takto měli alespoň šanci mít částečný přehled o průběhu a případně ovlivňovat kvalitu utajení.⁶⁸

V letech sedmdesátých a osmdesátých se jako cílové země častěji objevovaly ty africké, v této době však již v transportu až na drobné výjimky nebyla zainteresována ČSSR. Jednou z těchto výjimek byly průlety příslušníků kubánských ozbrojených sil přes Staré letiště v Ruzyni ve dnech 26. 10. – 10. 11. 1973. V pěti letadlech civilní společnosti Cubana přiletělo do Prahy celkem 552 mužů, příslušníků tankového pluku, řidičů nákladních vozů a techniků opravárenských dílen.⁶⁹ Jejich cílovou stanicí byl Damašek. „První průlet 26. – 29. 10. byl organizován ve spolupráci se ZÚ SSSR soudruhy Mackevičem a Provsolovem. Další čtyři průlety byly organizovány ČSA.“⁷⁰

⁶⁷ Archiv I. S-FMV, sv. r. č. 80723/100, Zpráva centrály „K vysílání skupin z Havany přes Prahu do Latinské Ameriky“, 27. 12. 1962 In: TOMEK, Prokop. c. d. 2002, s. 327

⁶⁸ BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 140

⁶⁹ Srovnej. Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 378, Kancelář Gustáva Husáka, „Průlety příslušníků kubánských ozbrojených sil přes ČSSR“, 12. 11. 1973

⁷⁰ Cit. Tamtéž.

8. Hospodářské vztahy

Po hospodářské stránce pojilo v hlubší historii (tzn. od 19. st.) obě země ponejvíce cukrovarnictví. Ačkoli klíčová plodina každé země se lišila, ve využití zařízení pro cukrovary z českých zemí to překážky nepředstavovalo. I později v obchodní výměně vývoz čs. zboží na Kubu výrazně převyšoval dovoz. Důvod je v tomto případě jednoduchý – kubánská ekonomika stála na monokulturním zemědělství produkujícím cukr a Československo, jakožto přední evropský vývozce této potraviny, ho přirozeně nepotřebovalo dovážet. Kdežto čs. hospodářství mohlo nabídnout širší škálu produktů. Vyjma zařízení na výrobu cukru vyváželo do Karibiku také sklo, textil a rozličná strojírenská zařízení. V rámci celé Latinské Ameriky měla dobrý zvuk značka Zbrojovky Brno.

„Před rokem 1959 občané Spojených států vlastnili 75 % kubánské orné půdy, 90 % služeb a 40 % cukrovarů. Polovina obyvatel žila bez elektřiny a nájem ve městech činil přes 30 % mzdy. Přes půl milionu lidí přežívalo v barabiznách bez lékařského zabezpečení a hygienických zařízení anebo žilo přímo pod širým nebem. Zisky plynuly do Severní Ameriky a o vzdělání svých dětí, jichž 90 % sužovaly infekční nemoci, si mohli Kubánci nechat jen zdát.“⁷¹ Na druhou stranu hospodářská situace většiny zemí latinské Ameriky nebyla lepší. V některých údajích, které pan profesor Chalupa v rozhoru uvedl, se navíc odborná literatura rozchází. Vítězslav Košťák s kolektivem například uvádí, že podíl kubánské orné půdy v majetku amerických společností činil jednu čtvrtinu. Číslu 75% by pak podle něj odpovídal podíl půdy v rukou latifundistů.⁷²

Ze zemí socialistického tábora bylo Československo jedno z prvních, které s Kubou začalo rozvíjet obchodní styky na základě smluvních dokumentů. Výrazný nárůst obchodních aktivit mezi zeměmi byl zaznamenán de facto bezprostředně po vítězství revoluce. V roce 1959 bylo v Havaně zřízeno prozatímní československé obchodní zastupitelství a obchodní interakce opět narostla po únoru 1960 a zřízení československého zastupitelského úřadu v Havaně. SSSR cítící příležitost ke kroku vedoucímu k možnému zvratu v poměru sil i Československo uvědomující si svou pozici mezi socialistickými zeměmi⁷³ neváhaly podřídit hospodářské vztahy s Havanou politickým účelům. Kubánské vedení si toho bylo dobře vědomo.

⁷¹ KOPECKÝ, Pavel a Petr CHALUPA. c. d., 2011

⁷² Srovnej. KOŠŤÁK, Vítězslav a kol. *Kuba: Obchodně ekonomické sborníky*. 1980. s. 73

⁷³ viz kapitola Československo – ledoborec socialistického tábora?

Moskva byla pohotová. Vyslala na Kubu Anastáze Mikojana, aby dojednal projekt sovětské podpory revolučnímu vedení formou úvěru ve výši 100 milionů dolarů, ještě před obnovením diplomatických styků mezi vlastními zúčastněnými stran. Úvěr byl určen převážně na krytí dodávek strojů, válcované oceli, zbraní a také pšenice a ropy.⁷⁴ Kubánská vláda brzy vypravila obchodní delegace do socialistických zemí. Po květnovém obnovení diplomatických styků mezi Kubou a SSSR byl tento „akt přátelství“ podtržen mimořádnou dodávkou sovětské ropy.

Mezitím napětí ve vztazích se severním sousedem nabývalo na síle, až propuklo v létě 1960 v otevřenou hospodářskou válku. Na konci června 1960 dorazily na Kubu první tankery se sovětskou ropou. Vlastník ropných rafinerií na ostrově, americká společnost Texaco, ale odmítl na nátlak Washingtonu sovětskou ropu zpracovat. Castro reagoval okamžitě. 5. července sepsal nařízení, kterým byl zabaven této firmě veškerý její majetek na Kubě a o den později dopadly stejně společnosti Standard Oil a Shell. Součástí kubánsko-americké ekonomické přestřelky bylo americké vypovězení odkupu kubánského cukru, který byl a je hlavním vývozním artiklem ostrova. O Kubě se do té doby hovořilo jako o „americké cukřence“. Odpovědí bylo znárodnění amerických cukrovarů na ostrově. Moskva, která se již předtím zavázala k nákupu 500 000 tun cukru v prvním roce a milion v každém dalším po dobu čtyř let, reagovala odkoupením dalších 700 000 tun, jež byly původně určeny ke spotřebě USA. Bezprostředně deklarovala pomoc také Čína, která se zavázala k odkupu 500 000 tun každý rok po dobu pěti let.⁷⁵ K Sovětskému svazu se později přidala i ČSSR (v roce 1961 50 000 tun a v letech 1962-65 každoročně 150 000 tun cukru), ačkoli byla, ostatně stejně jako SSSR, ve výrobě cukru samostatná, nepotřebovala ho a většinou ho nevýhodně prodávala dál na plodinové burze v Hamburku.

Hospodářská válka však neustávala – na obranu vůči záměrně vyvolanému rozvratu bankovního a průmyslového sektoru odpověděla Havana dekrety z 13. října 1960 o znárodnění bank a velkých průmyslových podniků. 19. října Washington zcela zablokoval vývoz amerického zboží na Kubu a přerušil diplomatické styky. Revoluční vláda proto vyslala Guevarovu obchodní misi do zemí sovětského bloku. Konkrétními výsledky byl např. východoněmecký úvěr na nákup celků strojírenského průmyslu NDR nebo pravidelné

⁷⁴ Pšenici a ropu bylo na Kubu vždy zapotřebí dovážet. Pšenici se na ostrově nedařilo a schopnosti využití vlastních zásob ropy byly nízké. Proto mají tyto suroviny pro Kubu vysoký význam.

⁷⁵ GOTT, Richard. c.d. 2005, s. 234-236

dodávky ruské ropy, „*takže od roku 1961 přistával v kubánských přístavech každých 54 hodin sovětský tanker*“⁷⁶

Změna ekonomického kurzu Kuby se stala nejen obtížnou, ale také velmi nákladnou záležitostí nemálo zatěžující sovětskou ekonomiku. Ta se proto snažila o rozložení nákladů na země Rady vzájemné hospodářské pomoci. ČSSR se podílela na podpoře kubánské ekonomiky po SSSR nejvíce a stala se po SSSR a Číně jejím třetím největším obchodním partnerem.⁷⁷

Československo-kubánské hospodářské styky se v první polovině šedesátých let zakládaly na krátkodobých obchodních smlouvách, kdežto v druhé polovině především na základě jedné dlouhodobé. 10. června 1960 byla mezi zeměmi podepsána první hospodářská smlouva a došlo k poskytnutí prvního z mnoha úvěrů na nákup našeho zboží v hodnotě 20 milionů dolarů (později navýšený o dalších 20 milionů) při úroku 2,5 % na deset let a k dohodě o poskytnutí technické pomoci. V jedné části smlouvy - obchodní dohodě byl předpokládán vývoz československého spotřebního zboží, chemických surovin a potravin a dovoz především kubánských surovin a plodin jako: železné, manganové, měděné, kobaltové a chromové rudy, kysličníku nikelnatého, cukru, kávy, tabáku apod. Úvěrová dohoda byla zaměřena na podporu československého vývozu, především investičních celků a zařízení. ČSSR získala díky druhu zboží vyváženého na Kubu, kterým se díky své technologické vyspělosti lišila od řady států socialistického tábora, jistou privilegovanou pozici.⁷⁸ *Vzhledem k tomu, že Československo je průmyslově vyvinutou zemí, obrací se zájem především k němu. Svědčí o tom velké množství delegací a politických osobností ze zemí Latinské Ameriky.*⁷⁹

V oficiálních vyjádřeních vládních kruhů se samozřejmě nehovořilo o jakémkoli mocenském kalkulu v přístupu sovětského bloku ke Kubě či příležitosti k proniknutí do „slabého podbřišku“ USA. Krom vřelých soudružských vztahů k havanskému vedení a lidu Kuby, se operovalo s obranou před americkou agresí. Teprve později se začal přiznávat politický význam podpory Kuby. Nejdříve se mluvilo o pomoci Kubě spíše v souvislosti s pomocí a obchodními styky s rozvojovými zeměmi, které se potýkají nebo potýkaly s „hrozbou imperialismu“ obecně. „*Vezmeme – li obchod členských zemí RVHP jako celek,*

⁷⁶ NÁLEVKA, Vladimír. c. d. 2009, s. 58

⁷⁷ Platí pro 60. léta. KAPLAN, Karel. c. d. 2000, s. 103

⁷⁸ Srovnej. KAPLAN, Karel. c. d. 2000, s.102-105, rovněž BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 80-96

⁷⁹ Cit. ŠEDIVÝ, Jaroslav a Květa KOŘALOVÁ. *Zahraniční politika ČSSR v letech 1945 až 1960.* 1960, s. 139

podílí se na obchodu s rozvojovými zeměmi ⁸⁰SSSR přibližně 60% a ČSSR kolem 17%. ⁸¹ Jak SSSR s ČSSR, tak i Čína se navíc snažily dostat Kubu na svou stranu uplácením co nejvýhodnějšími podmínkami uzavřených obchodů.

Příčemž některé z kubánských plánů v počátcích vztahů na hospodářskou spolupráci sahaly mnohem dál, až za hranice reálných možností. „Původní představa kubánské strany byla výstavba automobilového průmyslu. Skupina čs. expertů vypracovala projekt o dvou etapách. V první etapě (1960–1965) se počítalo s výstavbou montovny traktorů a osobních automobilů a závodu na výrobu nákladních automobilů, traktorů, stacionárních motorů, motocyklů a skútrů. V druhé etapě (od 1966) měla být odstartována výroba osobních automobilů typu Škoda. Předpokládaný rozsah čs. účasti na první etapě výstavby dosahoval 40 mil USD.“⁸² Projekt nesl jméno AUTOMORITZ – Santiago de Cuba. Pro lepší představu jeho rozsahu je možné uvést, že na projektu měly pracovat stovky Čechoslováků a po jeho dokončení mělo například z části určené na výrobu osobních automobilů vyjždět v průměru 20 000 kusů ročně.⁸³ Po přehodnocení možností ekonomik obou zemí v dalších letech byl projekt nejdříve zredukován na výstavbu montovny traktorů a později zrušen úplně.

Vývoj vzájemného obchodu prodělal dynamický rozvoj především mezi lety 1960 a 1961. Nejlépe je to možné demonstrovat na rozvoji kubánského vývozu v tomto období do Československa, protože stoupl z 9 na 209 milionů Kčs, tedy o cca neuvěřitelných 2 300 %. Hodnota československého vývozu na Kubu dosáhla vrcholu v roce 1963 (501 mil Kčs), stejně tak i celkové obchodní výměny (822 mil Kčs), po té postupně klesala. Kubánský vývoz do ČSSR rostl ještě o čtyři roky déle, tj. až do roku 1967.⁸⁴

Protokolem o výměně zboží s Kubou podepsaným delegací ČSSR 23. 2. 1963 byla poskytnuta Kubě necelá třetina československého vývozu na úvěr. Nevyrovnaná platební bilance rostla a rostla, ale SSSR, ČLR i ČSSR vycházely Kubě i nadále vstříc. V letech 1960-1967 dosáhly úvěry poskytnuté československou vládou a podniky 1,1897 miliardy Kčs, ze kterých Kuba v onom období splatila jen zlomek. „V srpnu 1965 si Novotný v rozhovoru s Brežněvem postěžoval na složitou situaci v ekonomických vztazích vzhledem k vysokému

⁸⁰ Údaje z roku 1961; (ČSSR měla tím pádem druhý největší podíl)

⁸¹ Cit. KOTYK, Václav. *Světová socialistická soustava*. 1967, s. 212

⁸² Cit. BORTLOVÁ, Hana. *Výstup vědeckého projektu RM 03/01/09: „Hospodářské vztahy Kuby a Československa v 60. až 80. letech“*. 2009. s. 2

⁸³ „Dodatkový protokol k Hospodářské dohodě mezi republikou Československou a Republikou Kuba“ ze dne 28. 10. 1960, AMPO, f. MZO, VI. Republika Kuba, „Právní smlouvy 1960-1971“. In: BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 93

⁸⁴ Srovnej. BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2009, s.3; BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 84

saldu vůči Kubě. ⁸⁵ Československá vláda se i v otázce platebních potíží snažila vyjít Havaně všemožně vstříc. Po všech formách úvěrové pomoci se jako neúčinnější prostředek likvidace aktivní obchodní bilance s Kubou ukázal nákup dodávek cukru⁸⁶ za několikanásobně vyšší ceny, než jaké byly ty světové.

Československo v období po raketové krizi vyjadřovalo především obavy ze způsobu řízení kubánské ekonomiky. Kritizovalo ho jako neuvážený a československý velvyslanec v Havaně doporučoval vypracovat jeho novou koncepci, na niž by se stěžejním způsobem podílelo Československo, právě z důvodů určité momentální rezervovanosti ve vztazích mezi Kubou a SSSR.⁸⁷

Jak jsem již dříve napověděl, z hlediska odvětvové struktury patřily mezi nejdůležitější třídy československého vývozu na Kubu stroje, zařízení a dopravní prostředky, investiční či strojní celky. Konkrétně si pod těmito třídami můžeme představit automobily, autobusy, zemědělské stroje a traktory, energetická a elektrotechnická zařízení a kompletní zařízení celých průmyslových objektů. Z vyvážených plodin a potravinářských výrobků je co do množství významnější jen chmel a slad.⁸⁸ K realizaci výstavby kubánské automobilového průmyslu ČSSR sice nedošlo, na výstavbě průmyslu energetického se však podílela naprosto zásadním způsobem. „V letech 1967 – 1975 dodalo Československo na Kubu zařízení elektráren o celkovém výkonu 433 MW, což představovalo 26% všech kapacit, které byly na Kubě v provozu v roce 1975.“⁸⁹ Účast na rozvoji kubánské energetiky pokračovala i druhé polovině let 70. a v letech 80. Ještě v roce 1979 Kubánci žádali o další zintenzivnění čs. účasti na rozvoji energetiky Kuby.⁹⁰ Dodnes údajně Kuba vyrábí minimálně 30% elektrické energie na zařízeních vyrobených v ČSSR.⁹¹ Zvláštní místo v čs. vývozu na Kubu především v 70. a 80. letech zaujímaly náhradní díly různých dopravních prostředků a užitkových strojů.

V obráceném směru, tedy v kubánské vývozu do ČSSR, si rozhodně držel cukr téměř monopol (v první polovině 60. let cca 75%) a dále byly neopomenutelné rudy různých kovů, především niklu a manganu, které na rozdíl od cukru československé hospodářství

⁸⁵ KAPLAN, Karel. c. d. 2000, s. 104

⁸⁶ ČSSR např. v roce 1963 odebrala ještě výrazně větší objem, než k jakému se zavázala

⁸⁷ KAPLAN, Karel. c. d. 2000, s. 108

⁸⁸ Srovnej. KOŠŤÁK, Vítězslav a kol. c. d. 1980, s. 135

⁸⁹ Cit. KOŠŤÁK, Vítězslav a kol. c. d. 1980, s. 142

⁹⁰ Srovnej. Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 379, Kancelář Gustáva Husáka, „Zajištění dodávek a uvedení elektráren na Kubě“, 8. 3. 1979, Havana

⁹¹ Czech Republic, Cuba - Former Friends, Now Opponents over Human Rights. *Central Europe*. 2000

velmi potřebovalo. Ze zbylých položek vyberme ještě kávu, tabák a kakaové boby v první polovině 60. let, které v druhé polovině začínaly zastiňovat citrusové plody.⁹²

Nutno si přiznat, že Kubánci, kteří měli díky ještě nedávnému intenzivnímu obchodnímu styku s USA možnost srovnání, pociťovali místy při kontaktu s československým, zejména spotřebním zbožím, propad v kvalitě. Stejně tomu bylo i u zboží z jiných socialistických zemí střední a východní Evropy.

Čs. zahraniční obchod byl v letech 1948 – 1989 státním monopolem, kde působily státní podniky koordinované Ministerstvem zahraničního obchodu. Export nejčastěji probíhal prostřednictvím čs. podniků Technoexport a Motokov a kubánského Cubaindustrial, v importu figurovaly především Cubazúcar a čs. Koopol. Obchodní výměnu dalšího zboží nižší hodnoty, než zprostředkovaly tyto podniky, nicméně zajišťovalo mnoho dalších společností.

Dlouhodobá smlouva o obchodním styku z roku 1965 obsahovala mimo jiné dohodu o zřízení Československo-kubánského výboru pro hospodářskou a vědeckotechnickou spolupráci, který měl být hlavním organizátorem hospodářské spolupráce.

V období před srpnem 1968 hospodářská interakce značně poklesla. Severoamerická blokáda se na kubánském hospodářství nepřehlédnutelně podepisovala. Nejvýrazněji se projevila v zásobovacích potížích. Na příděl bylo téměř vše, včetně potravin. Na druhé straně Atlantiku se zas začínaly již od roku 1964 objevovat reformní tendence v ČSSR. Čs. národohospodářští odborníci kritizovali tehdejší podobu čs. zahraničního obchodu, jeho orientaci atd. postrádající ekonomickou logiku. *„V případě Kuby usilovali o získání více výhod např. v oblasti těžby a zpracování niklu (...) a snažili se přimět kubánskou stranu, aby splácela úvěry v podobě dodávek tohoto kovu. Ekonomické vedení se netajilo tím, že do budoucna by bylo užitečné účelně rozlišovat mezi skutečnými prioritami země v oblasti zahraničního obchodu a politicky motivovanou a velmi zatěžující „internacionální pomocí.“*⁹³ V této atmosféře přirozeně muselo dojít k dalšímu ochlazení i ekonomických vztahů, které vyvrcholilo srpnem.

V sedmdesátých letech se ekonomické vztahy opět stabilizovaly, ale už se nikdy nevrátily na úroveň z první poloviny let šedesátých. V obchodní výměně s Kubou předstihlo

⁹² Srovnej. BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2009, s. 3

⁹³ Cit. BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2009, s. 5

ČSSR např. Japonsko, Španělsko či NDR. Praha však stále sledovala hospodářskou situaci Kubu velmi bedlivě. Svědčí o tom i rozsáhlé zprávy čs. ZÚ v Havaně prezidentu republiky. Ve zprávě z roku 1970 popisuje čs. velvyslanec Ladislav Holdoš detailně problémy sužující kubánské hospodářství a mnohdy i nešetří kritikou na kubánské vedení. Navrhuje také v této věci vyvinout na Havanu větší tlak: *„Následky neúspechov na poli ekonomickej výstavby sa nepochybne prejavia – aspoň prechodne – na ešte väčšej závislosti na vonkajšej pomoci, predovšetkým zo ZSSR, čo by mohlo vytvoriť lepšie podmienky pro väčšie uplatnenie vplyvu a kontroly naj jej použitím. Predpokladaná väčšia závislosť na zahraničnej pomoci a vyvíjanie koordinovaného tlaku socialistických dodávateľov by mohli nútiť Kubu aj k ústupu od niektorých ekonomických postulátov skupiny Moncada.“*⁹⁴

Na přelomu dekad a v letech osmdesátých pak objem až do perestrojky pomalu rostl, ale v pořadí, jež obě země zaujímaly na žebříčku obchodních partnerů té druhé, se dále propadaly. Stejně jako v druhé polovině šedesátých let, byly obchodní styky až do pádu režimu v Československu organizovány dlouhodobými smlouvami na období pěti let. Ochlazením vztahů kolem roku 1968 a omezením kubánského dovozu z ČSSR došlo k vytvoření záporného čs. salda obchodní bilance. Po roce 1976 si ale ČSSR již opět udržovala až do roku 1989 aktivní saldo obchodní bilance. Období se také vyznačovalo prohloubením spolupráce v oblasti vědy a techniky. Nejzásadnější význam však mělo přijetí Kubu do RVHP.

Pro Castrovu Kubu pak také podepsání pěti významných dohod se Sověty. *„První dohoda prodloužila splatnost úvěru do roku 1985, druhá zajistila Castrovi úvěry na léta 1973 až 1975, třetí dohoda stanovila pevná pravidla pro dlouhodobou výměnu zboží mezi oběma zeměmi, tj. především Havaně garantovala dodávky sovětské ropy, čtvrtý kontrakt vytvořil rámcové podmínky pro technickou spolupráci – pod tímto obecným názvem se skrývaly i dodávky zbraní a účast sovětských expertů na výcviku kubánské armády – a konečně poslední dokument stanovil dodávky kubánského cukru a niklu do Sovětského svazu do roku 1980.“*⁹⁵ Dohody byly Brežněvovou odměnou Castrovi za kritiku československého demokratizačního procesu a příklon ke Kremlu.

V Castrových očích přicházely negativní změny s perestrojkou a hroucením se sovětského hospodářství. V dubnu 1989 přiletěl do Havany M. S. Gorbačov informovat

⁹⁴ Cit. Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 375, Kancelář Gustáva Husáka, „Politická a hospodářská situácia Kubánskej republiky“, 24. 9. 1970, Praha, s.22

⁹⁵ Cit. NÁLEVKÁ, Vladimír. c. d. 2009, s. 96

Castra o nutnosti chystaného omezení sovětské hospodářské pomoci.⁹⁶ „Moskva vyčerpala své možnosti a její kolaps tvrdě zasáhl kubánskou ekonomiku, jejíž dovoz se v následujícím roce propadl o 75% a hrubý národní produkt se snížil o 40%.“⁹⁷ Pro Kubu to byla pohroma. Převážná většina západních analytiků očekávala úplné ekonomické i politické zhroucení ostrova doslova každým dnem.

Největší problém počátku poslední dekády století pak přinesl pokles dodávek ruské ropy, z 13 milionů tun ročně na necelou třetinu. Kubánský průmysl byl přitom životně závislý na elektrické energii vyráběné v tepelných elektrárnách spalujících ropné deriváty. Novým častým jevem se staly tzv. *apagones*, vypínání proudu podnikům i domácnostem. „Těžko bychom hledali stát, jehož politické vedení by bylo schopno obdobnou situaci zvládnout. (...) Byl ukončen nejen dovoz sovětských výrobků, ale také se zastavil kubánský export do SSSR (činil 95 % veškerého kubánského vývozu). Dopravní kolaps Kubánci řešili dovozem půl milionu čínských kol. V zemi byly zcela zastaveny porážky skotu a asi třicet tisíc odstavených traktorů nahradilo prakticky přes noc tři sta tisíc volských potahů. Po dlouhých letech se objevila více než 30% nezaměstnanost.“⁹⁸ Dovozní kapacita mezi roky 1989 a 1992 klesla o 70%. Kuba přitom nebyla ve výrobě potravin soběstačná, krátce před krizí dovážela 63% potravin ze Sovětského svazu.

Další tři hlavní původce kubánských problémů lze najít v přehodnocení cen obchodovaných komodit vládami bývalých spojenců směrem k reálným cenám na světových trzích (především ropa a cukr), v jejich požadavcích na obchodování v konvertibilní měně, přičemž v tomto ohledu disponovala Havana velmi omezenými zásobami, a v propadu výnosů za prodej cukru zapříčiněném propadem světových cen, ale i nemožností využívat bez ropy stejných technologií jako doposud. Období krize a čas boje s jejími následky bylo Castrem nazýváno *El Período Especial en tiempo de paz*.⁹⁹ Podle některých údajů využíval kubánský průmysl v tomto období pouze 20% své kapacity.¹⁰⁰

V roce 1989 byla Kuba ještě stále nejvýznamnějším obchodním partnerem ČSSR v Latinské Americe, ale po roce 1990 zaznamenala obchodní výměna prudký propad. Výše kubánských pohledávek vůči naší zemi dosáhla po sametové revoluci 540 milionů rublů. Je to dluh, u kterého se nám nedaří dojednat nejen jeho splácení, ale ani převodní kurz na nějakou

⁹⁶ Ta do té doby činila každoročně cca 5 miliard USD

⁹⁷ Cit. NÁLEVKA, Vladimír. c. d. 2009, s. 113

⁹⁸ Cit. KOPECKÝ, Pavel a Petr CHALUPA. c. d., 2011

⁹⁹ Speciální období v čase míru

¹⁰⁰ OPATRŇY, Josef. *Kuba*. 1. vyd. 2002, s. 81.

volně směnitelnou měnu.¹⁰¹ Ministerstvo financí vyčíslilo kubánský dluh vůči ČR více než 6,3 mld. Kč. Nezájem kubánské strany o jeho vyrovnání komplikuje diplomatické vztahy mezi zeměmi dodnes.

Speciální období znamenalo konec pěstování a zpracování cukrové třtiny jako hlavní ekonomické aktivity, země lačnicí po tvrdé měně se nyní začala poohlížet po nových zahraničních investorech k rozvoji turistického ruchu. V žebříčku nejvýznamnějších obchodních partnerů byly SSSR a ČSSR nahrazeny zeměmi jako je např. Španělsko, Kanada, Japonsko, Francie, Čína či Venezuela. *„(K)ubánské vztahy s Čínou v devadesátých letech silně vzrostly. Do Pekingu byly poslány oficiální mise, aby studovaly čínský model. Číňané dodávali zdarma látky na školní uniformy a dodali také více než milion jízdních kol stejně jako finanční prostředky pro výstavbu pěti montážních hal pro kompletaci jízdních kol. V roce 1994 se Čína stala třetím největším obchodním partnerem Kuby.“*¹⁰² Sblížením s Hugo Chávezem dosáhl Castro pravidelných dodávek ropy na Kubu.

Pozice Kuby a např. České republiky či Vietnamu po pádu východního bloku však byla rozdílná v tom, že Praha ani Hanoj v čase ekonomických změn nebyly vystaveny dalšímu intenzivnímu diplomatickému a hospodářskému tlaku.

¹⁰¹ MATOCHA, Pavel. *Castrovi vězni*. 2001, s. 191.

¹⁰² GOTT, Richard. c.d. 2005, s. 368

9. Vědeckotechnická a školská spolupráce

9. 1. Vědeckotechnická spolupráce

Vědeckotechnická spolupráce Československa s Kubou zahrnovala převážně poskytování technické dokumentace, školení kubánských občanů v ČSSR a účast čs. expertů na realizaci konkrétních projektů na Kubě, v menší míře i jiné formy sdílení know-how.

Její nejdůležitější součástí bylo právě působení čs. odborníků na ostrově. Působili v mnoha odvětvích. Po nástupu Castra k moci emigrovala nemalá část inteligence, které pak kubánské hospodářství citelně postrádalo. Lékařů odešla záhy po roce 1959 asi polovina. Akutním nedostatkem odborníků ale trpěla i jiná odvětví, nejvíce pravděpodobně nedostatkem geologů a báňských inženýrů. Jeden z čs. expertů uvedl ve své zprávě, že v roce 1962 byli na Kubě jen tři vystudovaní kubánští geologové.¹⁰³ Co do počtu odborníků na ostrově předčil Československo jen Sovětský svaz.

Ve zprávě Federálního ministerstva zahraničních věcí z roku 1972 se uvádí: „*Pokud jde o nejvlastnější náplň vědeckotechnické spolupráce, tj. přímou spolupráci institucí obou stran v oblasti výzkumu a technického rozvoje, stojí kubánská vědeckotechnická spolupráce s ČSSR již několik posledních let stále na prvním místě ve vědeckotechnických stycích Kuby se zahraničím vůbec a je metodickým vzorem pro nové formy spolupráce, které Kuba zavádí i s ostatními socialistickými zeměmi.*“¹⁰⁴ Vysílání odborníků bylo zahájeno v roce 1960 a do roku 1977 byl evidován počet 1200 čs. expertů, kteří v zemi pobývali dlouhodobě. Samotná Dohoda o vědeckotechnické spolupráci mezi ČSSR a Kubou byla podepsána 13. října 1965 a k vytvoření Stálé pracovní skupiny pro vědeckotechnickou spolupráci Čs.-kubánského výboru pro hospodářskou a vědeckotechnickou spolupráci došlo v následujícím roce. V letech 1976 až 1980 pak zajistila ČSSR na své náklady zaškolení 1500 Kubánců.

Nejvíce působili v geologickém průzkumu, hutnictví, energetice, cukrovarnictví, zdravotnictví, dopravě, geodézii, stavebnictví, školství, zemědělství, papírenství, chemickém a textilním průmyslu.¹⁰⁵ Často se pohybovali na vysokých pozicích, např. zaujímali místa

¹⁰³ „Závěrečná zpráva Karla Beneše“ ze dne 15. 10. 1964, NA, f. 316 (ÚGÚ 1958-1969), k. 313 In: BORTLOVÁ, Hana. c. d. 2011, s. 108

¹⁰⁴ Cit. Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 377, Kancelář Gustáva Husáka, „Informace o vztazích mezi ČSSR a Kubánskou republikou“, s. 11

¹⁰⁵ Srovnej. KOŠŤÁK, Vítězslav a kol. c. d. 1980, s. 143

poradců ministrů. Obecně lze říci, že Čechoslováci pracující na Kubě byli u obyvatel velice oblíbení.

V oblasti zemědělství byli ceněni zejména čs. veterináři a experti na živočišnou výrobu a inseminaci. Jedním z nich byla i Marie Štěrbová: *„Byla jsem předsedkyní Zemědělské komise při Ústředním výboru Československého svazu žen. Na Kubě jsem pobývala v září 1976. Mým úkolem bylo zhodnotit možnosti přenesení úspěchů kubánské živočišné výroby v provozu vysokoprodukčních kravínů do našich podmínek. Mým předchůdcům od nás z Československa se podařilo posunout ustájený chov skotu o velký krok dopředu, v některých ohledech dál, než tomu bylo u nás, a já měla posoudit, jestli toho můžeme využít doma.“*¹⁰⁶

Odborníkům bylo zdůrazňováno, že jejich zahraniční pobyt je otázkou prestiže a má být vnímán jako významný odborně-politický úkol. Čs. orgány se snažily vybírat tzv. politicky spolehlivé lidi, nicméně v některých případech nebylo možné zajistit dostatek expertů, aniž by byly sníženy požadavky odborné či jazykové, a tak ne všichni odpovídali profilu loajálního komunisty. Platově byla práce dlouhodobě působících Čechoslováků na Kubě velmi dobře ohodnocena. Osoby pracující na krátkodobých úkolech naopak většinou plat nepobíraly.

*„Je pravda, že placené jsme to neměli. Ale cestu nám hradila naše vláda, pobyt a všechno tam zas kubánská. A starali se o nás královsky. Ani jsem před odletem neprocházela žádnou prověrkou, nebo tak něčím, alespoň o tom nevím. Po příjezdu do Havany byla naše delegace ubytována v hotelu, kde nás a delegace z dalších socialistických zemí přišel uvítat osobně Fidel Castro. Mimo práci na projektu jsme ve volném čase mohli vidět řadu jiných věcí. Když jsme projevíli zájem, Kubánci nám ukázali různé jiné realizované projekty, technická řešení, ale třeba i památky nebo kulturní akce. (...) Mě zajímalo zemědělství a ženská problematika, a tak jsem byla pozvána na statek ve Valle de Picadura poblíž města Santa Clara, kde jsem s Raúlem Castrem konzultovala záležitosti žen pracujících v zemědělství a jejich vzdělání. Přítomna byla i jeho matka, která tam vyučovala děti. Vzali nás také do rodin na vesnicích a uspořádali se mnou besedu o životě žen v Československu.“*¹⁰⁷

¹⁰⁶ Informace poskytla Marie Štěrbová, bývalá předsedkyně Zemědělské komise při ÚV Čs. svazu žen. Tachov, 7.7.2013.

¹⁰⁷ Tamtéž.

Mimo to předala čs. strana okolo 200 dokumentačních kompletů například technologických postupů či výrobních výkresů.¹⁰⁸

9. 2. Školská spolupráce

Dosud popisovaná opatření vědeckotechnické spolupráce řešila okamžitý nedostatek kvalifikované pracovní síly, z dlouhodobého hlediska mělo vyvést Kubu z krizové situace velkorysé poskytování stipendií ke studiu kubánských občanů na vysokých školách zemí sovětského bloku. Program výměny studentů začal roku 1960. Rozvoj kulturních, školských, vědeckých a zdravotnických styků mezi zeměmi se prováděl na základě Dohody o kulturní spolupráci z 22. 12. 1960, která byla podepsána v Havaně. V první polovině 60. let u nás studovali řádově stovky kubánských stipendistů, naopak na Kubě pobývalo přibližně 10 Čechoslováků ročně, převážně studentů hispanistiky. V druhé polovině šesté dekády začal počet kubánských studentů klesat, protože nebylo v zájmu kubánské vlády poskytnout prostor ovlivňování její budoucí inteligence čs. reformním procesem. V 70. letech se počet udělovaných stipendií ustálil na přibližně 25 ročně. Řada těchto bývalých stipendistů obsadila po návratu do vlasti vysoké pozice.

„Československá akademie věd uzavřela smlouvu s Kubánskou akademií věd v roce 1963. Soustředila se hlavně na biologické obory, na Biologický ústav Kubánské akademie věd. Pomáhala budovat parazitologii, genetiku, entomologii, fyziologii rostlin, hydrobiologii, botaniku, virologii, zemědělský a lesnický výzkum. Dosažené výsledky byly úspěšně aplikovány na kubánské národohospodářské úkoly a přinesly již v prvních letech přínos kubánskému hospodářství.“¹⁰⁹

Na Kubě také existoval mezinárodní pionýrský tábor Varadero, kam ČSSR pravidelně vysílala menší skupinky pionýrů. Alespoň do poloviny 70. let o tom existují prameny.¹¹⁰

Pro kulturní a propagační působení na Kubě měl hlavní význam Dům československé kultury v Havaně. Stranou právní úpravy pro výše zmíněné oblasti stála nezanedbatelná spolupráce sdělovacích prostředků, tedy zejména ČTK a Prensy Latiny. Na havanské univerzitě byla otevřena Dělnická novinářská fakulta Julia Fučíka.

¹⁰⁸ Srovnej. Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 377, Kancelář Gustáva Husáka, „Informace o vztazích mezi ČSSR a Kubánskou republikou“, s. 13

¹⁰⁹ Cit. Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 378, Kancelář Gustáva Husáka, „Spolupráce Československé akademie věd s Kubánskou akademií věd“, 1972, Praha

¹¹⁰ Srovnej. Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 377, Kancelář Gustáva Husáka, „Cesta s. Fidela Castra do ČSSR – náměty a doporučení k dalšímu prohloubení čs.-kubánských vztahů“, 15. 9. 1972, Havana

10. Kuba a Pražské jaro

Zásadním mezníkem ve vztazích Kuby a východoevropských spojenců bylo jednání Castra se sovětským premiérem Alexejem Kosyginem v roce 1967, který sice nabídl kubánské vetché ekonomice izolované obchodní blokádou pomoc, ale s ultimátem přerušení pomoci partyzánům. Na ideologické rovině se sice Havana své koncepce „vývozu revoluce“ nevzdala, nicméně akce byly omezeny a byla ukončena otevřená kritika Moskvy. Výměnou byla pomoc zachraňující kubánské hospodářství, trápící především zásobovací potíže, na pokraji sil, nicméně jen na krátkou chvíli. Castrovy hospodářské experimenty totiž ekonomiku srazily na kolena a Havana musela roku 1968 žádat o zvýšenou pomoc.

Vyvrcholením kubánského obratu byl souhlas s vpádem vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR a její následnou okupací. V projevu 23. srpna 1968 vyjádřil Castro jednoznačnou podporu vojenské intervenci a rozhodně kritizoval snahy o demokratizační proces v ČSSR. Přiznal, že si je vědom toho, že jeho slova zklamou mnoho lidí.¹¹¹ „*Záplava kritických slov na adresu Prahy byla však určena především Moskvě a byla také v Kremlu správně pochopena*“¹¹² – jako návrat do sovětské náruče. Tímto začala cesta rekonstrukce společnosti a ekonomiky a tvorba institucí, vše podle východoevropského vzoru. Možná ještě atraktivnější než sovětské bezpečnostní záruky byla sovětská a východoevropská zkušenost a z ní vyplývající ideologický návod.¹¹³ O necelých dvacet let později, po nástupu Michaila Gorbačova do funkce, už ovšem opět zdůrazňuje odlišnou genezi socialistického zřízení na Kubě a ve východní Evropě, kam nové společenské zřízení dopravily sovětské tanky, a ztotožňuje ho s obranou národní identity ohrožované západní konzumní kulturou a ekonomickou blokádou Spojených států.

Takovouto reakci nikdo nečekal. Nejsou známy doklady o jakékoli vnitřní diskuzi vedení v Havaně, rozhodnutí o podobě reakce bylo pravděpodobně čistě Castrovo. Petr Pithart popisuje, jak se mu Castro v osobním rozhovoru ze začátku roku 2001 vyjádřil: „*On řekl, že si tehdy dali načas, že čekali několik dní, jak budeme reagovat. (.)Věřili jsme,(‘) řekl Castro, (,)že se budete bránit, jako bychom se docela určitě bránili my. To bychom se pak jasně postavili na vaši stranu. Nám se totiž ani trochu nelíbilo, co tehdy udělali Sověti. Ale když jste se poddali, rozhodli jsme se reagovat tak, abychom neohrozili svoji obranu před tím, koho my*

¹¹¹ CASTRO, Fidel. Speech by Cuban Prime Minister Maj Fidel Castro on the Czechoslovak situation. 1968

¹¹² Cit. NÁLEVKÁ, Vladimír. c. d. 2009, s. 87

¹¹³ GOTT, Richard. c.d. 2005, s. 298-299

*musíme pokládat za svého hlavního nepřítele, to jest vládu Spojených států.*¹¹⁴ Tímto svým krokem se ale také rozešel s velkou skupinou levicových intelektuálů amerických i evropských, s kterou se do té doby vzájemně obdivoval, a kteří ho v protestní petici vyzvali k restauraci původních ideálů revoluce. Patřili mezi ně např. Jean-Paul Sartre, Alberto Moravia či Marguerite Durasová. Reagoval zákazem vstupu signatářům na Kubu. Útok na Pražské jaro znamenal poslední kapku pro mnoho zahraničních příznivců revoluce. Ke zklamaným příznivcům patřil i známý kubánský spisovatel a básník Heberto Padilla, jež byl díky svým zkušenostem s prací pro kubánské ambasády v Praze a Moskvě jasně přesvědčen o škodlivosti sovětského modelu.

V roce 1969 kubánská delegace na moskevské poradě komunistických a dělnických stran včele s Carlosem Rafelem Rodríguezem patřila k nejtvrdějším oponentům pokusů o kritiku srpna 1968 a Rodríguez se vyjádřil, že Kuba bude vždy na straně Sovětského svazu v každém rozhodném střetnutí.¹¹⁵

Tři roky na to byl comandero při státní návštěvě Prahy během svého východoevropského „turné“ dekorován prezidentem Gustávem Husákem Řádem Bílého lva prvního stupně, a dostalo se mu tak pocty nejvyššího státního vyznamenání, stejně jako ocenění čestným doktorátem z právních věd Karlovy Univerzity 22. června 1972. Při této návštěvě se nechal slyšet, že během kubánské revoluce byl on i zbytek povstaleckého jádra přesvědčenými leninovci vycházejícími jasně z Leninova *Státu a revoluce*. Toto dílo jim jediné naprosto přesně odhalilo cestu revoluce, v čem spočívají úlohy strany, mas a státu. Většina českých i amerických historiků však pravdivost obsahu této věty popírá.¹¹⁶

¹¹⁴ Cit. PITHART, Petr. Šest hodin s komandantem. 2001

¹¹⁵ NÁLEVKA, Vladimír. c. d. 2009, s. 95

¹¹⁶ Např. Nálevka, Bortlová, Kaplan, Opatrný, Gott, Quirk atd.

11. Česká republika – nepřítel Kuby číslo dvě

Vztahy Prahy a Havany zůstaly na konci osmdesátých let a následně i v demokratické éře zatíženy kubánským nemalým nesplaceným dluhem. V létě 1990 obsadilo několik kubánských občanů ve snaze uprchnout ze země československou ambasádu v Havaně a drželo diplomaty jako rukojmí. To vedlo Václava Havla k napsání dopisu Fidelu Castrovi s výzvou k propuštění politických vězňů. Castro ho v reakci obvinil ze spojení se západním imperialismem. Na to Československo v prosinci téhož roku oznámilo uzavření kubánské sekce své ambasády ve Washingtonu.¹¹⁷

Především evropské země včele se Španělskem předpokládaly uvolnění vztahů s Kubou, její izolace a hospodářského sevření. Ovšem v Havaně stále všemu navzdory odolával „El Jefe“ a početná kubánská komunita v USA s velmi vlivnou lobby ve Washingtonu viděla věci rozdílně. USA se tak rozhodly naopak tlak ještě zvětšit prostřednictvím velice tvrdých Torricelliho a Helms-Bartonova zákona z let 1992 a 1996, které měly vést k hospodářskému a politickému kolapsu režimu. Druhý jmenovaný se mimo jiné vztahoval na majetek vyvlastněný Američanům či kubánským Američanům kubánským státem a umožňoval žalovat kohokoli, kdo takový majetek protiprávně užívá u amerických soudů. „*Helmsův-Burtonův zákon způsobil okamžité znepokojení ve společnostech zemí Evropské unie – tehdy hlavních zahraničních investorů na Kubě (...) Evropská unie podnikla různé kroky proti této legislativě.*“¹¹⁸ Kubánská otázka pak byla i nadále předmětem čilé diplomatické transatlantické aktivity. Jedním z výsledků kompromisu bylo i navázání a podmínění případné evropské ekonomické pomoci Kubě politickou a lidsko-právní vývojovou detotalitarizační tendencí na ostrově. Castro dění pozorně vnímal a postupoval strategií oddělení přístupu Evropy od USA. Tuto snahu mu na vnitropolitickém poli komplikovaly kroky jeho samého vůči opozici, na mezinárodním pak (krom americké) zejména česká diplomacie.

V květnu 1992 byl napaden korespondent ČSTK.¹¹⁹ Incident byl pravděpodobně organizován úřady. V lednu 1997 byli zatčeni dva kubánští novináři po návštěvě českého velvyslanectví na Kubě. A incidentů přibývalo přímo úměrně se zhoršujícími se vztahy zemí. „*V roce 1993, po neúspěšných negociacích o splacení kubánského dluhu, snížila Česká*

¹¹⁷ GHEBREMICHAEL, Asmara. From Best Friend to Worst Enemy: The Changing Relationship Between Cuba and the Czech Republic. 2005

¹¹⁸ GOTT, Richard. c.d. 2005, s. 377-378

¹¹⁹ Československá tisková kancelář

republika svoji reprezentaci na Kubě na úroveň chargé d'affaires. Od té doby odmítá Kuba o jejím dluhu vůbec diskutovat s poukazem na to, že politické rozdíly mezi našimi zeměmi jsou nepřekonatelné a místo pro spolupráci je jen minimální.“¹²⁰

Porevoluční¹²¹ vztahy mezi Prahou a Havanou se točí především okolo (ne)dodržování lidských práv na Kubě. Česká republika je v tomto jedním z nejvýraznějších a nejrozhodnějších kritiků kubánského vedení a jednoznačně nejvýraznějším v Evropské unii. Spojené státy předkládaly od roku 1987 každoročně návrh rezoluce o potlačování lidských práv na Kubě. Poprvé od roku 1989 se však v r. 1998 americké diplomacii nepodařilo pro vzrůstající opozici k americkému embargu na Kubu získat pro rezoluci podporu. Česká republika byla členem Komise pro lidská práva v letech 1999 – 2001 a rozhodla se převzít po USA iniciativu v prosazování rezolucí, které kritizují stav dodržování lidských práv na Kubě. V letech 1999 a 2000 se ujala předkladatelství spolu s Polskem, roku 2001 pak z důvodu složení členů komise, které dávalo předpokládat nízkou podporu chystané rezoluce, zůstala Česká republika v čele iniciativy sama. Její úkol nebyl jednoduchý i proto, že k získání dostatečné podpory musela balancovat mezi tvrdším pojetím, které podporovaly Spojené státy, a mírnějším, kterému zas dávali přednost někteří členové Evropské unie. Přesto se jí podařilo všechny tři rezoluce prosadit a to dokonce spíše v tvrdší variantě, kterou sama preferovala. Činila tak natolik úspěšně, že si z kubánské strany vysloužila mnohé reakce odporu, obvinění z patolízalství USA a přiosření diplomatické války mezi bývalými spojenci.¹²² K jejím projevům patřilo zavedení vízové povinnosti pro občany ČR od roku 2000¹²³ či zadržení bývalého ministra a poslance parlamentu ČR Ivana Pilipa a studentského aktivisty z dob sametové revoluce Jana Bubeníka v kubánském vězení. Režim také uspořádal na ostrově protičeskou kampaň a pochod stotisícového davu demonstrantů před českou ambasádu po úspěšném prosazení rezoluce v dubnu 2000.

Pilip a Bubeník zamířili na Kubu prostřednictvím organizace Freedom House, aby podpořili místní opozici, žel ve stejnou dobu, kdy vrcholila česká diplomatická aktivita v Komisi pro lidská práva. Osloveni byli z toho důvodu, že měli osobní zkušenost s transformací a lidskoprávní problematikou a Ivan Pilip navíc vládne španělským jazykem i osobním zaujetím pro španělsky mluvící svět. „18. ledna byli I. Pilip i J. Bubeník oficiálně obviněni z vyvíjení činnosti proti bezpečnosti státu za účelem povstání. V tuto chvíli jim hrozil

¹²⁰ MATOCHA, Pavel. c. d. 2001, s. 191-192

¹²¹ (sametová revoluce 1989)

¹²² DENNIS, Michael J. The Fifty-Sixth Session of the UN Commission on Human Rights. 2001, s. 246-252

¹²³ ČR reagovala stejným způsobem, tj. zavedením vízové povinnosti pro kubánské občany.

*trest až 20 let v kubánském vězení za (,)ohrožení státu(‘). (...) V tento den se také čeští poslanci dohodli, že na Kubu pošlou šestičlennou delegaci v čele s předsedou Senátu P. Pithartem.*¹²⁴

Kubánci zatčení prezentovali jako úspěšnou akci tajné policie, která po celou dobu podvratnou činnost obou českých občanů monitorovala. Ivan Pilip má však o pravdivosti tohoto stanoviska silné pochybnosti: *„Já si totiž myslím, že to všechno bylo velké nedorozumění, protože nás zatkl aktivní příslušník státní policie v Ciegu de Ávilla, což je na počet obyvatel asi tak Tábor. A tam nebyl velký pohyb a žijí tam všeho všudy asi tři disidenti, takže o nich má policie docela dobrý přehled. Já jsem přesvědčen o tom, že to byla jeho soukromá iniciativa, o které v Havaně vůbec nevěděli. Důvod zatčení nám neřekl, stačilo vidět, že jsme cizinci a má zprávu, že jsme se sešli s disidentem.*¹²⁵ Oba pánové poté byli převezeni do Havany na cizineckou policii, kde však se sdělením důvodu zadržení také vyčkávali, a následně do věznice státní policie. *„Tam zase ten důvod zadržení pořád měnili. Takže formální obvinění padlo až po asi pěti dnech, čímž mimochodem porušovali vlastní zákony, což by nebylo až tak výjimečné, ale šlo především o to, že si formálně prodlžovali lhůtu pro sdělení toho důvodu.*¹²⁶ *Zásadní problém byl jinde. Ten disident, u kterého jsme byli, byl novinář. Jeho si pak pozvali na výslech a on přiznal, že jsme se sešli, protože na tom nic nelegálního nebylo. Byl propuštěn a následně zavolal rádio Martí. Věděl, že jsem v té době poslanec, a řekl jim i to. Takže rádio Martí to hlásilo a já jsem přesvědčen, že v tu chvíli si Kubánci začali myslet, že je to provokace, protože se tou dobou blížila konference Meziparlamentní unie v Havaně a kolegové byli připraveni mě vyslat jako předsedu delegace. Nastala by pak situace, kdy by česká delegace mohla prohlásit, že její předseda by se rád vyjádřil, je v Havaně, bohužel však ve věznici.*¹²⁷ Podle Ivana Pilipa tak byla kubánská reprezentace nečekaně postavena do situace, kdy má ve svém vězení českého poslance. Svou hypotézu také podporuje tím, že během výslechů byli oba pánové dotazováni na řadu nevýznamných detailů, které pak Havana prezentovala k vytvoření dojmu dobře organizované akce vlastní rozvědky.

Propuštění byli 6. února po 23 dnech ve vězení na nátlak mimo jiné orgánů EU a ministerstev zahraničních věcí USA, Německa, Švédska a několika dalších zemí.

¹²⁴ MATOCHA, Pavel. c. d. 2001, s. 151 - 193, 174 - 175

¹²⁵ Informace poskytl Ing. Ivan Pilip, bývalý poslanec Parlamentu ČR a bývalý ministr školství a financí ČR. Praha, 6.5.2014.

¹²⁶ Především argumenty o změně místa zadržení a předávání případu mezi různými policejními odděleními.

¹²⁷ Tamtéž.

Nebylo to však naposled, co Česká republika zásadněji ovlivňovala vztahy mezi Kubou a Evropskou unií. Tato oblast mezinárodních vztahů bývala povětšinou v režii Španělska. Právě na něm často závisí pohled celé Evropy na karibského partnera. Změna přístupu Evropské unie k sankcím proti Kubě se zrodila z vítězství socialistů ve volbách na jaře 2004 ve Španělsku. Madrid navrhoval, aby členské země EU přestaly zvat disidenty na recepci ve svých ambasádách v Havaně. Tato událost vešla ve známost také jako koktejlová válka. Připravovalo se oteplení vztahů s Kubou. Do čela odporu se postavila Česká republika prostřednictvím eseje Václava Havla „*Zvat či nezvat*“. Esej a pravděpodobně autorita Václava Havla napomohly přesvědčit mnoho diplomatů nejen z nových členských zemí a získat je na českou stranu. 31. 1. 2005 nakonec Rada ministrů díky tlaku České republiky a osobnímu nasazení českého ministra zahraničí Cyrila Svobody konstatovala, že „*EU pokračuje ve svých vztazích s Kubou v intencích Společné pozice z roku 1996 a zdůraznila svou snahu udržet konstruktivní dialog s kubánskými úřady s cílem dosáhnout hmatatelných výsledků v politické a ekonomické sféře a v oblasti lidských práv a spolupráce.*“¹²⁸ Byl to obrovský úspěch Černínského paláce.

Podpora lidských práv na Kubě Českou republikou je konzistentněji zajišťována prostřednictvím podpory organizací Člověk v tísni a Mezinárodní výbor pro podporu demokracie na Kubě (ICDC) se sídlem v Praze. Společnost Člověk v tísni podporuje demokratické hnutí na Kubě již od roku 1997. Krátce po masovém zatýkání disidentů spojených s opozičním projektem Varela se v Madridu konala konference s názvem *Towards Democracy in Cuba*. Konference se zúčastnil i Václav Havel, který vyzval jednotlivé státy světa k podpoře těch, kteří usilují nenásilnou formou o demokracii na Kubě. Z tohoto popudu vznikl v září 2003 Mezinárodní výbor pro demokracii na Kubě. Členy Mezinárodního výboru je mnoho významných osobností politického i kulturního života.

Oficiální webové stránky ICDC, jakož i stránky Ministerstva zahraničí České republiky, uváděly jako hlavní cíle Mezinárodního výboru pro demokracii na Kubě:

- *propagace aktivit podporujících kubánské vězně svědomí a jejich rodiny*
- *podpora projektu Varela, hnutí nezávislých knihoven, nezávislých novinářů, nezávislých odborů a dalších skupin na Kubě, které usilují o vznik občanské společnosti*
- *vytvoření mezinárodní sítě nevládních organizací, které podporují demokratické aktivisty na Kubě*

¹²⁸ Cit. ČÁSTEK, Michal, RADAČIČ, Marino. *Kuba a Evropská unie – informační podklad č. 3.033, 2005*

- vytvoření mezinárodní sítě poslanců a zastupitelů podporujících demokracii na Kubě
- vytvoření pracovní skupiny bývalých hlav států na podporu demokracie na Kubě
- vytvoření Výboru pro transformaci Kuby sestávajícího z expertů, kteří se aktivně podíleli na přechodu k demokracii a tržnímu hospodářství v zemích střední a východní Evropy a Latinské Ameriky
- zvyšování povědomí veřejnosti v Evropě a v Latinské Americe o situaci na Kubě¹²⁹

ICDC sice v současnosti nezaniknul, ale jeho aktivita byla silně omezena. Ondřej Juřík, ředitel kubánské sekce společnosti Člověk v tísni k tomu uvedl: „Význam výboru byl především v pomoci obětem masového zatýkání z roku 2003 a jejich rodinám. Poté, co byli propuštěni, ztratil výbor větší část agendy.“¹³⁰

I přesto česká podpora kubánského opozičního hnutí, mimořádná ve srovnání s jinými zeměmi, pokračuje i v současnosti. „Takto intenzivně se v rámci celé Evropy, možná i celosvětově, lidským právům čistě jen na Kubě nevěnuje nikdo. Takové velké oddělení, které by se věnovalo Kubě a lidským právům, nevíme, že by existovalo jinde na světě. (...) Naši roli vidím hlavně v informování o událostech na Kubě tak, jak se opravdu staly. Udávat věci na pravou míru, tvořit protipól kubánské vládě. Utváříme most mezi kubánskou opozicí a Evropskou unií a snažíme se do Evropy přivážet lidi z Kuby, kteří o tom mohou sami vyprávět nejlépe. Takovou naší specialitou jsou regiony. Většina organizací, co působí na Kubě, je v Havaně. Když informuje, informuje o Havaně. My jsme hodně i mimo ni. Je to důležité, protože takto můžeme korigovat pohled mezinárodních organizací, které mají často za to, že když se něco změní v Havaně, změní se to všude. (...) Zvláštní jsme ještě tím, že za ta léta působení máme na Kubě vybudované dobré postavení a síť kontaktů. Stejně tak nás dobře zná režim, který k nám v rétorice přistupuje, jak k agentům CIA. (...) Možnosti změnit něco v Evropě¹³¹ jsou omezené, spíš tím, že tvoříme názorově jeden pól, vybalancováváme jiné země, jako např. Španělsko.“¹³²

¹²⁹ Cit. *International Committee for Democracy in Cuba* [online]. [cit. 2011-09-22]. Dostupné z: <http://icdcprague.org/>

¹³⁰ Informace poskytl Ondřej Juřík, ředitel kubánské sekce Člověka v tísni. Praha, 17. 7. 2013

¹³¹ (myšleno v přístupu EU)

¹³² Tamtéž.

12. Závěr

Kořeny rozsahem i charakterem výjimečné spolupráce Československa a Kuby po roce 1959 byly dány navázáním obchodních i diplomatických kontaktů již z doby první republiky či dokonce Rakouska-Uherska. Touto předností neoplýval žádný jiný stát východního bloku, a tak se naše země v době vrcholící kubánské revoluce, kdy se ke Kubě začal upírat zrak Kremlu, postupně zhostila důležité úlohy prostředníka. Přestože zejména v následujících 60. letech, kdy spolupráce obou zemí v rozličných oblastech vrcholila a režimy si byly přibližně do roku 1966 v mnohém blízké, nabyly vztahy doslova exkluzivní podoby, nevybředlo Československo z vleku sovětských zájmů. A tak došlo i v těchto zlatých časech spolupráce k dočasnému propadu kvality vztahů danému souhlasem se sovětským postupem během raketové krize. Vztahy Praha-Havana tedy byly exkluzivní, ale až na ojedinělé výjimky, nikoli v režii Československa. Většina společných projektů či jiných důvodů ke zvýšenému věnování pozornosti jeden druhému začala v první polovině 60. let a také v tomto období nabrala největší intenzity. Mezi tyto důvody patřila konkrétně československá role prostředníka, čs. vojenská a bezpečnostní pomoc Kubě, spolupráce na akci Manuel, čilé hospodářské vztahy a vědeckotechnická a školská spolupráce. O něco později také události Pražského jara. S blížícím se rokem 1968 kvalita vztahů klesala, nikoliv však pozornost vůči krokům politického a obchodního partnera. I když hlavním důvodem Castrova postoje k Pražskému jaru byla nutnost získání rozsáhlejší sovětské pomoci pro kubánské hospodářství, uvolnění poměrů a demokratizující se pluralistický posttotalitarismus v ČSSR rozhodně nevítal. Od roku 1969 se vztahy opět stabilizovaly, i když už nikdy nedosáhly intenzity z první poloviny let 60. Institucionálně i povahou režimu se k sobě země zásadně přiblížily, ale oproti zmiňovaným počínajícím 60. létům, ve změněné mezinárodně politické situaci, kdy se zjednodušeně řečeno čs. zahraniční politika tvořila spíše v Moskvě nežli v Praze a kubánská mnohem více v závislosti na Moskvě, nemělo institucionální hledisko dostatečný prostor, aby se projevilo. V 80. letech sledujeme nejdříve postupný a od poloviny dekády prudký propad vzájemného zájmu. Perestrojka, s kterou si, už z povahy režimu, československé komunistické vedení tak trochu nevědělo rady, znamenala pro vedení kubánské „cestu do pekel“. Této metafoře se pak také blížil stav kubánské hospodářství po rozpadu Sovětského svazu. SSSR i Československo přerušily hospodářskou pomoc Kubě a Praha navíc začala podporovat kubánský dissent a kritizovat Castra. Když pomíneme krátké období na počátku šedesátých let, kdy byla dána Černínskému paláci určitá omezená volnost ve vztazích ke Kubě, bylo to ve zkoumaném období poprvé, kdy Československo utvářelo

svůj vztah ke Kubě nezávisle. Mladý český demokratický stát se stal brzy pro stále tuhý kubánský posttotalitarismus v pořadí druhým největším nepřítelem po Spojených státech, když úspěšně proti režimu podnikl několik kroků na diplomatickém poli a v určité omezené míře stále ovlivňuje politiku Evropské unie k ostrovu svobody.

Z tohoto závěrečného shrnutí událostí uplynulých pětapadesáti let je rozkolísanost vzájemných vztahů i neobyčejná míra pozornosti jasně patrná. Svoji výchozí hypotézu: *„Kvalita vztahů mezi Československem (od roku 1993 Českou republikou) a Kubou je ve svém vývoji od roku 1959 dodnes značně rozkolísaná. Přes svou rozkolísanost, a tím pádem i střídavě „opačná znaménka“ vztahů, země zachovávají vysokou intenzitu pozornosti, kterou si vzájemně věnují,“* si tedy dovolím v plném rozsahu potvrdit. Zároveň odpověď na výzkumnou otázku: *„Proč si právě tyto dvě země, jež geograficky nemnoho spojuje, jejich diplomacie věnují dlouhodobě vzájemně tolik pozornosti?“,* z tohoto přehledu vyplývá. Kubánci a Češi a Slováci byli po dlouhou část moderních dějin stále v kontaktu. Dílčí důvody k tomu byly různé, ale interakce stále probíhala. Nejsou to jen případné osobní kontakty bývalých kubánských studentů v Československu a čs. odborníků na Kubě či tradice vztahů ve smyslu rituálu, je to vazba mezi národy vypěstovaná vzájemným povědomím jeden o druhém a sdílená zkušenost nedemokratického režimu.

13. Seznam zdrojů

Sekundární literatura:

BALÍK, Stanislav. *Politický systém českých zemí: 1848-1989*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2003, s. 183. Monografie (Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav), Sv. č. 9. ISBN 80-210-3307-X.

BORTLOVÁ, Hana. *Československo a Kuba v letech 1959-1962*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, Scholia (Univerzita Karlova), s. 199

DEBRAY, Régis. *Revoluce v revoluci?: Ozbrojený politický boj v Latinské Americe*. Praha: Svoboda, 1970, 139 s.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl., 1994, s. 160. ISBN 80-901-4248-6.

GOTT, Richard. *Kuba: nové dějiny*. 1. vyd. v českém jazyce. Překlad Jiří Kunc. Praha: BB/art, 2005, s. 460 ISBN 80-734-1678-6.

HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2003, s. 380. ISBN 8021031956.

HOROWITZ, Irving L. and SUCHLICKI, Jaime (ed), *Cuban Communism 1959-2003*, New Brunswick: nJ: Transaction Publishers, 2003. s. 735

LINZ, Juan J a Alfred C STEPAN. *Problems of democratic transition and consolidation: southern Europe, South America, and post-communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996, xx, s. 482. ISBN 08-018-5158-0.

LINZ, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2000, s. 343. ISBN 15-558-7890-3.

LÓPEZ, Juan J., *Democracy Delayed: The Case of Castro's Cuba*, Baltimore, Maryland: The John Hopkins Univerzity Press, 2002, s. 272.

KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968: I. Českoslovenko a rozpory v sovětském bloku, II. Reforma trvale nemocné ekonomiky* 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000, s. 323

KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968: III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002, s. 425

KOŠŤÁK, Vítězslav a kol. *Kuba: Obchodně ekonomické sborníky*. Praha: Institut zahraničního obchodu, ČTK-Pressfoto, 1980. s. 153

KOTYK, Václav. *O zahraniční politice socialistických států*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964, s. 272

KOTYK, Václav. *Světová socialistická soustava*. Praha: Svoboda, 1967, s. 332

MATOCHA, Pavel. *Castrovi vězni*. Vyd. 1. Brno: Jota, 2001, Publicistika (Jota), s. 208. ISBN 80-721-7075-9.

MESA-LAGO, Carmelo. *Cuba after the Cold War*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, c1993, ix, s. 400. ISBN 08-229-5503-2.

NÁLEVKA, Vladimír. *Fidel Castro – Podzim diktátora*. Praha: Epoque, 1997, s. 87

NÁLEVKA, Vladimír. *Karibská krize*. Praha: ISV Nakladatelství, 2001, s. 241

NÁLEVKA, Vladimír. *Fidel Castro: caudillo 20. století*. Vyd. 1. Praha: Pražská vydavatelská společnost, sv. č. 12, 2009, s. 135

NEVRTAL, Lukáš. *Zahraničněpolitická role v otázce lidských práv na Kubě*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce PhDr. Břetislav Dančák, PhD.

OPATRŇÝ, Josef. *Kuba*. 1. vyd. Praha: Libri, 2002, Stručná historie států, sv. 1, s. 104. ISBN 80-727-7089-6.

PAVLÍK, P. *Kubánská republika v "el período especial 1990-2000"*. Praha: Mezinárodní politika, 2003, roč. 27, č. 3, s. 31-33, ISSN 0543-7962

PÉREZ-STABLE, Mariferi, *The Cuban Revolution: Origins, Course, and Legacy., 2nd Ed.* Miami: Oxford University Press, 1999, s. 272.

QUIRK, Robert. E. *Fidel Castro*. Ostrava: Oldag, 1999, 977 s.

ŠEDIVÝ, Jaroslav a Květa KOŘALKOVÁ. *Zahraniční politika ČSSR v letech 1945 až 1960*. Praha: Rudé právo, 1960, s. 163

ŠIŠKOVÁ, Naděžda. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. 2. rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Linde, 2008, s. 254. ISBN 978-807-2017-102

TOMEK, Prokop. Akce Manuel. In: *Securitas imperii: věnováno památce Marty Fabšičové*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002, s. 326-334. ISBN 8090288553.

Elektronické zdroje:

CASTRO, Fidel. Speech by Cuban Prime Minister Maj Fidel Castro on the Czechoslovak situation. In: *Latin American Network Information Centre: Havana Domestic Television and Radio Services in Spanish* [online]. 1968 [cit. 2013-07-20]. Dostupné z: <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1968/19680824.html>

COURTOIS, Stéphane FONTAINE, Pascal (ed). The black book of communism: crimes, terror, repression [online]. London, England: Harvard University Press, 1999, xx, 858 p., [32] p. of plates [cit. 2014-05-09]. ISBN 06-740-7608-7. Dostupné z: http://www.jrbooksonline.com/PDF_Books/blackbookcommunism.pdf

Czech Republic, Cuba - Former Friends, Now Opponents over Human Rights. *Central Europe Online* [online]. 2000 [cit. 2013-07-20]. Dostupné z: <http://www2.fiu.edu/~fcf/czech42100.html>

ČÁSTEK, Michal, RADAČIČ, Marino. *Kuba a Evropská unie – informační podklad č. 3.033* [online]. Parlament České republiky – Parlamentní institut, květen 2005, [cit. 2013-07-07]. Dostupné z: www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=20648

DENNIS, Michael J. The Fifty-Sixth Session of the UN Commission on Human Rights. *The American Journal of International Law* [online]. 2001, roč. 93, č. 01, s. 246-252 [cit. 2013-07-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2997970?uid=3737856&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21102513384591>

Events of 1959: Cuban Revolution. United Press International [online]. 1959 [cit. 2013-07-25]. Dostupné z: <http://www.upi.com/Archives/Audio/Events-of-1959/Cuban-Revolution/>

GHEBREMICHAEL, Asmara. From Best Friend to Worst Enemy: The Changing Relationship Between Cuba and the Czech Republic. *The New Presence: The Prague Journal of Central European Affairs* [online]. 2005, roč. 7, 2, summer [cit. 2013-07-02]. Dostupné z: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/17678881/from-best-friend-worst-enemy>

International Committee for Democracy in Cuba [online]. [cit. 2011-09-22]. Dostupné z: <http://icdcprague.org/>

KOPECKÝ, Pavel a Petr CHALUPA. Komu dají dějiny za pravdu?: Rozhovor s profesorem Petrem Chalupou o politice a společnosti Kuby a jihu Ameriky obecně. *Revue Politika* [online]. 2011, č. 5 [cit. 2013-06-20] Dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1470/komu-daji-dejiny-za-pravdu>

PAVLÍČEK, Vladimír a Jan JELÍNEK. Přítelem Che Guevary. *Obrys Kmen* [online]. 2007, č. 39 [cit. 2013-07-25]. Dostupné z: http://www.obrys_kmen.cz/index.php?rok=2007&cis=39&cl=02

PITHART, Petr. Šest hodin s komandantem. In: *www.pithart.cz* [online]. 2001 [cit. 2013-07-02]. Dostupné z: http://www.pithart.cz/archiv_textu_tisk.pp?id=28

TABERY, Erik. Czechs Take a Stand. *World Press Review* [online]. 2003, roč. 50, č. 7 [cit. 2013-08-04]. Dostupné z: <http://worldpress.org/Americas/1143.cfm>

WONG, Aimel Rios. *Rethinking the Cuban regime: Implications for transition paths and comparative cases*. *Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, 2010, roč. 11, 2; Summer 2010. [cit. 2013-07-15] Dostupné z: http://blogs.shu.edu/diplomacy/files/2012/05/010_Wong_Layout-1a.pdf

Primární zdroje:

Národní archiv:

Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 375, Kancelář Gustáva Husáka

Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 376, Kancelář Gustáva Husáka

Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 377, Kancelář Gustáva Husáka

Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 378, Kancelář Gustáva Husáka

Národní Archiv v Praze, KSČ-ÚV 1945-1989, i. č. 379, Kancelář Gustáva Husáka

Interview:

Interview s Marií Štěrbovou, bývalá předsedkyně Zemědělské komise při ÚV Čs. svazu žen. Tachov, 7. 7. 2013

Interview s Ondřejem Juříkem, ředitel kubánské sekce Člověka v tísní. Praha, 17. 7. 2013

Interview s Ivanem Pilipem, bývalý poslanec Parlamentu ČR a bývalý ministr školství a financí ČR. Praha, 6. 5. 2014

BORTLOVÁ, Hana. *Výstup vědeckého projektu RM 03/01/09: „Hospodářské vztahy Kuby a Československa v 60. až 80. letech“*. zkrácená verze. Ministerstvo zahraničních věcí, 2009

Koncepce zahraniční politiky České republiky. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí, 2011. [cit. 2013-05-25] Dostupné z:

http://www.mzv.cz/file/675937/koncepce_zahranicni_politiky_2011_cz.pdf

Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003 - 2006. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí, 2003